

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní studia - diplomacie

**SITUÁCIA KURDOV V TURECKU A IRAKU A VPLYV NA
VÝVOJ REGIÓNU**

Autor: Eva Gondorová

Vedoucí práce: Ing. Vladimíra Knotková

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne a vyznačila všetky citácie z prameňov.

V Prahe dňa 20.5.2009

.....

podpis študenta

Podakovanie

Rada by som poďakovala Ing. Vladimíre Knotkovej za vedenie mojej bakalárskej práce a za jej cenné rady a podnety.

OBSAH

OBSAH	5
ZOZNAM SKRATIEK	6
ÚVOD	8
1. ETNICKÉ, JAZYKOVÉ A HISTORICKÉ FAKTORY VYMEDZENIA KURDOV.....	11
1.1 ETNICKÉ VYMEDZENIE	11
1.2 JAZYKOVÉ VYMEDZENIE	13
1.3 HISTORICKÝ FAKTOR V PRÍPADE KURDOV	14
2. SÚČASNÁ SITUÁCIA KURDOV V TURECKU A IRAKU	22
2.1 SITUÁCIA KURDOV V TURECKU.....	22
2.2 SITUÁCIA KURDOV V IRAKU	32
3. VPLYV NA REGIÓN.....	40
3.1 VZŤAHY MEDZI TURECKOM A IRAKOM POD VPLYVOM KURDSKEJ OTÁZKY	40
3.2 VPLYV NA REGIÓN BLÍZKEHO VÝCHODU	43
3.3 KURDSKÁ OTÁZKA V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE	44
3.4 ĽUDSKÉ PRÁVA V TURECKU A IRAKU: POHĽAD MEDZINÁRODNÝCH AKTÉROV	45
ZÁVER.....	50
ZDROJE	52
PRÍLOHY.....	57
ČASOVÁ OS KURDOV V TURECKU A IRAKU	57
GEOGRAFICKÉ VYMEDZENIE KURDOV.....	62

ZOZNAM SKRATIEK

DTP	Demokratik Toplum Partisi - Strana za demokratickú spoločnosť
EÚ	Európska únia
IHF	International Helsinki Federation for Human Rights - Medzinárodná helsinská federácia pre ľudské práva
KAZ	Kurdish Autonomous Zone - Kurdská autonómna zóna
KDP	Kurdistan Democratic Party - Kurdská demokratická strana Iraku
KRG	Kurdistan Regional Government - Kurdská regionálna vláda
NATO	North Atlantic Treaty Organisation - Severoatlantická aliancia
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan - Strana kurdských pracujúcich
PUK	Patriotic Union of Kurdistan - Vlastenecká únia Kurdistanu
UNAMI	United Nations Assistance Mission in Iraq - Asistenčná misia OSN v Iraku
USA	United States of America - Spojené štáty americké

„Je čas napraviť nespravodlivosť usporiadania po prvej svetovej vojne. Nie sme Arabi, Turci ani Arméni. Prečo nemôžeme mať rovnaké práva ako kmene Zálivu, ktoré si vyhlásili vlastné štáty?“

Saidi Barzingi

ÚVOD

Pozícia Kurdov nemá vo svete obdoby. Územie, kde žijú, je rozdelené medzi niekoľko suverénnych štátov, z ktorých žiadny nemá kurdskú väčšinu. Okrem územného rozdelenia sú pre Kurdov charakteristické odlišnosti na základe jazyka, náboženskej príslušnosti, sociálnych väzieb a ekonomickej úrovne. Jedným zo spoločných znakov tureckých, iránskych, irackých a sýrskych Kurdov je fakt, že obývajú najchudobnejšie, najzaostalejšie a najmenej stabilné regióny svojich krajín, aj keď situácia v Iraku sa v posledných rokoch z tejto definície vymyká.

V našich zemepisných šírkach sa o Kurdoch dozvedáme väčšinou v súvislosti s kurdskou otázkou či kurdským problémom a do popredia svetového záujmu sa dostávajú prevažne v tragických súvislostiach, v prípade teroristických útokov alebo nestability Blízkeho východu. Nájsť však spoľahlivé a aktuálne zdroje, ktoré by nezaujate hodnotili situáciu Kurdov v Turecku, Iraku, Iráne, Sýrii a štátoch bývalého Sovietskeho zväzu, kde prevažne Kurdi žijú, je pomerne obtiažne. Mnoho kurdských nacionalistov bojuje za získanie vlastnej suverenity alebo uznanie svojej identity a práv v rámci štátu, kým štáty, ktoré časti „Kurdistanu“ zahrňujú, tvrdia, že by všetko bolo v poriadku, ak by Kurdi jednali lojálne voči štátu (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 10).

Zámerom mojej bakalárskej práce je analyzovať a porovnať situáciu Kurdov v Turecku a Iraku podľa rôznych aspektov a z viacerých uhlov pohľadu. V týchto dvoch krajinách je percentuálny podiel Kurdov najvyšší a hoci sa ich vývoj v minulosti uberal podobným smerom, udalosti posledných rokov ich situáciu diametrálne rozdelili. Vďaka americkej invázii Kurdi v Iraku získali autonómiu a čelia najväčšej príležitosti na splnenie svojho cieľa, akej sa im dostalo v moderných dejinách. Na druhej strane Turecko, aj napriek snahám uberať sa demokratickou cestou, kurdskú otázku vo svojom štáte dodnes nevyriešilo. Avšak snahy Turecka vstúpiť do Európskej únie poskytujú tureckým Kurdom nádej, že po takmer storočí neuznávania ich identity by Turecká republika mohla konečne povoliť otvorenú pluralitnú spoločnosť.

Prvá kapitola práce sa zaoberá všeobecným vymedzením Kurdov z etnickej, jazykovej a historickej stránky s dôrazom na vývoj v Turecku a Iraku. V časti o etnickom vymedzení popisuje rozporuplný charakter Kurdov ako sociálnej skupiny a samostne sa venuje jazyku

Kurdov, ktorý je jedným z najvýraznejších determinantov etnicity. Súčasné vymedzenie Kurdov vychádza z historického kontextu, ktorému je venovaná podstatná časť prvej kapitoly, pretože historické skúsenosti či už pozitívne alebo negatívne mali výrazný vplyv na smer, akým sa kurdská otázka uberala a spôsobili určité regionálne rozdiely.

Druhá kapitola sa zameriava na súčasnú situáciu Kurdov z pozície faktorov, ktoré ju ovplyvňujú a politik, aká je voči nim implementovaná zo strany štátu. V podkapitole o Turecku je pozornosť venovaná pozícii národnostnej menšiny, ktorá sa javí ako jedna z napravdepodobnejších foriem budúceho postavenia Kurdov, ale z historického pohľadu je značne kontroverzná. Kurdská situácia bola a je podmienená kurdským nacionalizmom, preto je mu taktiež venovaná náležitá pozornosť ako aj jeho najvýraznejšiemu zástupcovi, PKK. Asimilačné tendencie boli spôsobom ako sa ústredná vláda snažila s kurdskou otázkou vysporiadať, avšak po ich neúspechu sa v súčasnej dobe na politickej i spoločenskej scéne začínajú objavovať nové tendencie, akými by sa kurdská otázka mohla riešiť a je im rovnako venovaný priestor v tejto práci. Keďže pozícia Kurdov v Iraku je do istej miery odlišná, nie je ju možné definovať podľa rovnakých parametrov ako v prípade Turecka. Zložitej situácii Iraku sa venuje množstvo publikácií, ale podstatne menej sa ich zameriava na Kurdskú autonómnu zónu, ktorá je najmenej konfliktnou a zároveň najdynamickejšie sa rozvíjajúcou zložkou Iraku. Z toho dôvodu je tu väčší priestor ponechaný možnému budúcemu vyriešeniu kurdského problému a pomerom v samotnej kurdskej autonómii.

Posledná kapitola tejto bakalárskej práce sa sústreďuje na vplyv kurdskej otázky na región ako aj medzinárodnému postoj zameranému na ovplyvňovanie kurdskej reality hlavne z pohľadu dodržiavania ľudských práv. Turecko a Irak sú susednými štátmi, na ktorých rozmedzí Kurdi žijú, preto vzťah týchto dvoch krajín podstatne pôsobí na hľadanie možných riešení. Z politických dôvodov dochádzalo a stále dochádza k presunom kurdského obyvateľstva medzi týmito dvoma štátmi, preto je pozornosť venovaná aj podmienkam kurdských utečencov v Turecku a Iraku. Samozrejme tieto dve krajiny nie sú jediné, ktoré sa vyznačujú konfliktnými vzťahmi s kurdskou populáciou, preto sa ďalej práca zameriava na ich vplyv na situáciu Blízkeho východu. Kurdská otázka bola na medzinárodnej úrovni dlho ignorovaná, ale v posledných rokoch priťahuje čoraz väčšiu pozornosť hlavne zo strany USA a EÚ, čo môže prispieť k vyriešeniu celkového problému a zabezpečiť stabilné vzťahy. Medzinárodné spoločenstvo sa na kurdskú otázku najčastejšie pozerá v rámci ich postavenia

v štáte a problémom ohľadom dodržiavania ľudských práv, čomu sa venuje posledná časť tejto kapitoly.

Túto prácu ovplyvnila obmedzená dostupnosť zdrojov, ktorá je u nás pomerne chudobná a prevažne okrajovo zameraná len na historické vymedzenie. To podmieňuje myšlienku, že kurdská otázka ešte stále stojí mimo záujmu spoločnosti u nás, aj napriek skutočnosti potenciálnej paralely kurdského vývoja s našim národným bojom. Dostupné knižné zdroje sa v prevažnej miere zaoberajú len historickým popisom, preto je v tejto práci väčšinou čerpané z internetových zdrojov. Tie sa prevažne zameriavajú na aktuálne informácie, strety kurdských nacionalistov a vlád, ale postupne sa objavujú aj práce zaoberajúce sa analýzou kurdskej situácie a možným vývojom, respektíve riešením v budúcnosti. Najaktívnejšie je na kurdskú otázku nahliadané z pozície medzinárodných nevládných organizácií brániacich ľudské práva, ktoré vystavujú ústredné vlády otvorenej kritike. Postupné náznaky vývoja k pluralitnejšej spoločnosti začínajú umožňovať väčší záber prác vznikajúcich v prostredí domácich aktérov a zároveň sa zlepšujú možnosti prieniku do tejto problematiky vonkajšími aktérmi. Je to ešte otázkou niekoľkých rokov, kedy objektívne a široké zdroje budú k tejto problematike celosvetovo dostupné.

1. ETNICKÉ, JAZYKOVÉ A HISTORICKÉ FAKTORY VYMEDZENIA KURDOV

1.1 ETNICKÉ VYMEDZENIE

Názory sa líšia, akú sociálnu skupinu Kurdi v skutočnosti tvoria. Ich vymedzenie sa pohybuje od etnickej skupiny cez národ až po národnostnú menšinu, avšak samotné vymedzenie týchto kategórií je do značnej miery problematické a neexistujú na nich pevne stanovené jednotné kritériá.

Etnická skupina je definovaná ako „*druh kultúrnej spoločnosti zdôrazňujúca úlohu historického mýtu a pamäte, ktorá je rozpoznaná jedným alebo viacerými kultúrnymi odlišnosťami ako náboženstvo, zvyky, jazyk a inštitúcie.*“ Vyznačuje sa „*spoločným pomenovaním, mýtom o spoločnom pôvode, zdieľanými historickými spomienkami, jedným alebo viacerými prvkami spoločnej kultúry, asociáciou s určitou „domovinou“ a pocitom spolupatričnosti*“ (Smith 1993, s. 20-21). Vzhľadom k prelínaniu rôznych kritérií je definícia etnicity komplikovaná a v praxi platí, že ak sa určitá skupina považuje za etnicky odlišnú, mala by ju tolerantná majoritná spoločnosť ako takú prijať. Etnicita je však daná nielen tým, ako sa dotyční sami identifikujú, ale i tým, ako ich hodnotí ich okolie. Etnikum sa nedá stotožniť s národom ani národnosťou, ale na druhej strane prítomnosť určitých špecifických rysov u časti určitého etnika umožňuje definovať túto časť ako národ.

Národ spravidla chápeme ako „*pomenovanú ľudskú pospolitosť zdieľajúcu historické územie, spoločný mýtus a historickú pamäť, spoločnú kultúru, spoločný ekonomický život, spoločné práva a povinnosti pre všetkých členov.*“ Národ teda pozostáva z prepojených etnických, kultúrnych, územných, ekonomických a právne-politických komponentov (Smith 1993, s. 14-15). Medzi etnickou skupinou a národom je úzka spojitosť, avšak hlavný rozdiel spočíva v teritoriálnom vymedzení, kedy v prípade národa vystupuje aktuálne a fyzicky vymedzené územie, kdežto súvis etnickej skupiny s územím sa často vyskytuje len v historickej a symbolickej rovine.

Pri aplikácii týchto definícií na Kurdov sa stretávame s komplikáciami, do akej miery ich vývoj a znaky môžeme považovať za výnimočné a jedinečné. Niet pochyb, že Kurdi sú historickou spoločnosťou, kedy prvá zmienka o „Kardu“ sa objavuje už okolo roku 400 pred

naším letopočtom (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 10) a neskôr v dobe križiackych výprav je s nimi spájaný najznámejší moslimský bojovník Saladin. V slede dejín sa Kurdi od okolitých národov odlišovali vlastnou kultúrou, zvykmi a tradíciami, viedli boje o zachovanie vlastnej národnej identity a ani pri najväčších snahách sa ich nepodarilo asimilovať žiadnou etnickou skupinou. Rozdiely zostávajú v náboženskej rovine, kedy väčšina Kurdov patrí k Sunitom, menšina k Šiítom. Kurdi spĺňajú požiadavku vlastného jazyka ako nutnej predispozície národa, keďže používajú svoj vlastný jazyk, kurdštinu, a hoci existuje mnoho dialektov, medzi ktorými sú značné rozdiely, nie sú výraznejšie ako u národov vyspelých krajín. Faktom však zostáva neexistencia jednotného spisovného jazyka ako aj absencia jednotného kurdského písma, čo je spôsobené rozdelením Kurdov medzi niekoľko krajín a vo väčšine z nich zákazom vzdelávania a literatúry v kurdskom jazyku. Najproblematickejším aspektom vymedzenia Kurdov je ich vlastné územie, ktoré je do značnej miery spochybňované, kvôli čomu bývajú označovaní ako „najväčší národ bez vlastného štátu.“ Za svoje územie považujú oblasti v okolí horského systému Zagros-Taurus, ktoré tvorí rozmedzie štátov Turecka, Iránu a Iraku. Na tomto území sa nachádzajú bohaté zásoby ropy a vody, čo môže predstavovať značné komplikácie pri snahách vymedzenia budúcich hraníc „Kurdistanu“.

Kurdi sú často označovaní za menšinu, ktorú Francesco Capotorti¹ definuje ako *„skupinu, ktorá je početne menšia ako zvyšok populácie štátu, je v nedominantnej pozícii a ktorej členovia- príslušníci štátu- disponujú etnickými, náboženskými alebo lingvistickými charakteristickými rysmi odlišujúcimi sa od zvyšnej časti populácie a aspoň mlčky zdieľajú zmysel spolupatričnosti smerujúcej k zachovaniu ich kultúry, tradícií, náboženstva a jazyka“* (O'Nions 2007, s. 181). Úloha uznania menšiny a aplikácie menšinových práv je pridelená štátu ako právnomu subjektu uznanému podľa medzinárodného práva a toto uznanie zo strany štátu je rozhodujúce z dôvodu, že len tie skupiny ktoré sú oficiálne uznané za menšiny, môžu disponovať menšinovými právami.

Uľahčenie aplikácie tejto definície na konkrétne skupiny obyvateľstva predstavuje vymedzenie subjektívnych a objektívnych kritérií, ktoré by menšinové skupiny mali spĺňať, aby mohli byť v multikultúrnych spoločnostiach právne uznané. V tejto súvislosti je preto potrebné rozlišovať medzi národnými menšinami a kultúrnymi menšinami. Národné menšiny predstavujú „skupiny v štáte dlhodobo obývajúce určité územie, ktoré považujú za svoju domovinu a ktorých členovia sú spätí spoločným vedomím a kultúrou“. Takéto skupiny

¹ zvláštny spravodajca podkomisie OSN na prevenciu diskriminácie a ochranu menšín

uspokojujú objektívne kritéria (historické a kultúrne aspekty) i subjektívne kritéria (menšinové vedomie). Na druhej strane kultúrne menšiny odkazujú na „imigrantov a ich potomkov“, teda vykorenených ľudí, ktorí sa presídlili na nové územie v novom štáte. Dochádza k oddeleniu tejto menšiny od kultúrnych komunít, s ktorými zdieľa historické korene, čím nenapĺňa objektívne kritéria a jej zvyčajná túžba začleniť sa do dominantnej kultúry svojej novej vlasti ju vylučuje z naplnenia subjektívnych kritérií. Kultúrne menšiny teda nespĺňajú požiadavku právneho uznania za menšinu a sú ochudobnené o z toho vyplývajúce práva. V prípade aplikácie tejto kategorizácie na Turecko, požiadavky národného menšinového štatútu v Turecku spĺňajú Kurdi a Aleviti, kým zvyšné skupiny predstavujú kultúrne menšiny. Kurdi spĺňajú objektívne kritéria tým, že predstavujú pôvodných obyvateľov Anatólie ešte pred príchodom Turkov, v súčasnosti zahrňujú pätinu populácie Turecka a sú jedinou veľkou lingvistickou menšinou. Kultúrne kritéria Kurdi spĺňajú zachovaním si vlastnej identity a odolnosťou voči asimilácii do dominantnej kultúry (Hamrén 2007, s. 30).

1.2 JAZYKOVÉ VYMEDZENIE

Jazykom Kurdov je kurdština, ktorá patrí k iránskej vetve indoeurópskych jazykov a odlišuje sa od majoritného jazyka v krajine, kde prevažná väčšina Kurdov žije- napríklad turečtina je turkickým jazykom patriacim do altajskej jazykovej rodiny alebo arabčina je semitským jazykom afroázijskej skupiny. Niektoré kurdské dialekty, v prevažnej miere používané v oblasti juho-východne od Sanandaj až po Kirmanshah, majú blízko k perzštine, ktorá rovnako patrí do iránskej vetvy indoeurópskych jazykov. Dvoma hlavnými dialektmi kurdštiny, ktoré sa od seba do značnej miery odlišujú a nie sú vzájomne zrozumiteľné, sú Kurmanji, ktorým hovorí väčšina Kurdov na severe a Sorani, ktorí používajú južní Kurdi. Gramaticky sa od seba líšia ako angličtina a nemčina, hoci v slovnej zásobe sú rozdiely porovnateľné rozdielom medzi holandsčinou a nemčinou. V oboch prípadoch tieto dva jazyky reprezentujú štandardizovanú verziu množstva miestnych dialektov, ktoré sa vyvinuli v závislosti na značnej izolácii oblastí obývaných Kurdmi. Zároveň Kurdi používajú v jednotlivých krajinách odlišné písmo: v Turecku latinku, perzské písmo v Iraku a Iráne a cyriliku v štátoch bývalého Sovietskeho zväzu (McDowall 2005, s. 9-10).

Hoci rôzne dialekty sú charakteristické pre väčšinu štátov sveta a je takmer nemožné nájsť jazykovo či dokonca dialektovo homogénny štát, táto jazyková roztrieštenosť môže v prípade Kurdov predstavovať do istej miery dezintegračný faktor. Dôležitým aspektom je taktiež otázka štátneho jazyka ako zdôrazňuje Will Kymlicka, pretože jedným z najpodstatnejších determinantov prežitia kultúry je fakt, či jej jazyk je zároveň jazykom vlády. Jedná sa o iný jav ako v prípade oddelenia štátu od náboženstva, pretože štát sa môže rozhodnúť, že určité náboženstvo nebude podporovať, ale nemôže sa vyhnúť podpore kultúry, keď rozhoduje, aký jazyk sa bude používať vo verejnom školstve a ďalších verejných sférach. Kymlicka zastáva názor, že ak národná menšina predstavuje väčšinu na určitej časti územia, mala by sa usilovať o uznanie svojho materinského jazyka v danej časti krajiny (Hamrén 2007, s. 42).

Kým v Iraku je kurdština oficiálnym jazykom v Kurdskom autonómnom regióne a je možné ho využívať za účelom vzdelávania, publikovania či vysielania, v Turecku sú práva Kurdov používať svoj vlastný jazyk do značnej miery obmedzené. V Turecku je síce povolené hovoriť kurdsky v súkromnej sfére, neexistuje ale možnosť učiť sa kurdsky vo verejných školách a obmedzenia výuky na súkromných školách spôsobili, že v súčasnosti nie je možné naučiť sa tento jazyk vo verejnom ani v súkromnom vzdelávacom systéme. Zároveň používanie iného jazyka ako tureckého zostáva ilegálne v politickom živote, neturecky hovoriaci občania sú diskriminovaní z hľadiska prístupu k verejným službám a výrazné jazykové obmedzenia sú naďalej uplatňované v médiách. Vysielanie v iných jazykoch ako tureckom je vystavené prísnemu monitorovaniu, je časovo obmedzené a nie sú povolené žiadne vzdelávacie programy propagujúce kurdský jazyk (SEC (2008) 2699).

1.3 HISTORICKÝ FAKTOR V PRÍPADE KURDOV

Jeden z najpodstatnejších faktorov formujúcich kurdskú spoločnosť bol historický determinant. Kurdský národ bol v slede dejín často nástrojom v rukách veľmocí, ktoré vládli nad Kurdmi obývanom území a často ich využívali vo svoj prospech. Kurdska spoločnosť bola postavená na hierarchizovanom kmeňovom systéme, ktorý bol pomerne rôznorodý a do značnej miery revolučný, kde lojalita nebola nezvratiteľná a tradične sa kurdskí vodcovia museli orientovať v politike konfliktnej rovnováhy moci medzi susednými kmeňmi a so vzdialenejšou vládou daného regiónu (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 12). Na jednej strane to

znamenal posun od odvekej izolovanosti prameniacej z faktu, že obývali pomerne ťažko dostupný horský terén a začiatok určitej spolupráce s dominantnou vládou štátu, pod ktorý spadali, ale na strane druhej, mocnosti sledovali v týchto vzťahov väčšinou len svoje vlastné záujmy a burcovali rivalitné kurdske kmene proti sebe, čo spôsobilo ich roztrieštenosť, ktorú bolo ľahké prekonať. To bol koniec koncov jeden z hlavných dôsledkov, prečo sa Kurdi v minulosti neboli schopní zjednotiť a akákoľvek revolta, väčšinou vyvolaná len jedným kmeňom, bola rýchlo potlačená.

Historický faktor bol do značnej miery podmienený striedaním politík na území štátov, na ktorých Kurdi záviseli. V čase Osmanskej ríše štát akceptoval etnicko-jazykovú heterogenitu, ktorá bola reprezentovaná systémom tzv. milletov². V rámci tohto systému nemoslimské millety alebo moslimské ale nedominantné millety užívali značnú autonómiu, ktorú v súčasnej dobe môžeme porovnať so štatútom menšiny, kde homogenizujúcou konštantou bola náboženská identita a tradície. Nacionalistická koncepcia vymedzenia svojho národa voči inému, či už na kurdskej alebo tureckej strane sa preto vyvinula až začiatkom 20. storočia, kedy sa osmanská vláda snažila rozšíriť priamu kontrolu nad svojím územím z obavy pred rastúcou dezintegráciou ríše zo strany európskych mocností. Za týchto podmienok sa vyvinula podozrievavosť a nedôvera k etnicko-jazykovej a náboženskej diverzite, ktorú ešte výraznejšie podmienila úloha etnického a náboženského nacionalizmu v dezintegrácii Osmanskej ríše a čiastočne úspešná stratégia vonkajších síl v rámci využitia nemoslimských subjektov ríše a v menšej miere moslimských Kurdov na podporu jej rozpadu (Somer 2005a, s. 79).

Kurdský nacionalizmus bol v podstatnej miere výsledkom nového povojnového usporiadania, kedy na troskách Osmanskej ríše vznikli nové nástupnícke štáty presadzujúce národnú homogenitu ako predpoklad integrity štátu, medzi ktorými nefiguroval žiadny s kurdskou väčšinou. Kurdi sa teda ocitli v novej situácii rozdelení politickými hranicami medzi Turecko, Irak, Irán a Sýriu, ktoré rozhodne nepodporovali náznaky kurdskej identity. Nové politické hranice Blízkeho východu zapríčinili ešte väčšiu dezintegráciu Kurdov a represie zo strany národných vlád spôsobili asimilačné tendencie do väčšinového národa, alebo naopak revolučné nacionalistické tendencie, s ktorými sa vlády daných štátov vo väčšej či menšej miere potýkajú dodnes.

² náboženské komunity

HISTORICKÝ DETERMINANT KURDOV V TURECKU

Revolúcia Mladoturkov bola katalyzátorom kurdskeho nacionalizmu v Turecku, kedy si Kurdi rovnako ako Turci začali uvedomovať svoju vlastnú identitu a presadzovať vymedzenie od okolitých národov. Prvá reálna príležitosť tureckých Kurdov na vlastné usporiadanie sa načrtla po prvej svetovej vojne v úvahách o vytvorení kurdskej autonómie ako vyplýva z tézy amerického prezidenta Wilsona o právach národov na sebaurčenie, kde 12. bod hlási: „*nezávislosť Turecka, autonómia pre neturecké národnosti Osmanskej ríše*“ (Woodrow Wilson's 14 Points 1918). Možnosti vlastnej kurdskej správy ďalej rozšírila Sèvreská zmluva³, ktorá stanovila: „*Ak behom jedného roka od vstupu tejto zmluvy v platnosť sa kurdske obyvateľstvo z území určených v článku 62⁴ obráti na Radu Spoločnosti národov spôsobom, ktorým preukáže, že väčšina obyvateľov týchto území si praje nezávislosť od Turecka, a ak Rada potom zváži, že toto obyvateľstvo je schopné takej nezávislosti, doporučí, aby mu bola udelená a Turecko týmto suhlasí, že učiní doporučená a zriekne sa všetkých práv a nárokov na toto územie*“ (McDowall 2005, s.464).

Je však otázne, či by využitie tejto možnosti na vlastný štát predstavovalo vyriešenie vynárajúcej sa kurdskej otázky, alebo naopak viedlo k ďalším konfliktom v snahe získať moc a prevahu v celom kurdskom regióne. Akékoľvek možnosti kurdskej nezávislosti však prekazil turecký vodca Mustafa Kemal Atatürk, ktorý vybojoval nezávislosť Turecka a stanovil jeho hranice potvrdené Zmluvou z Lausanne⁵, kde o samostatnom kurdskom štáte či autonómii už nepadla ani zmienka. Tým začalo obdobie moderného tureckého štátu pozdĺž európskych hraníc s výhradne tureckou identitou, ktorý popieral akékoľvek prejavy kurdskeho a usiloval o vytvorenie tureckej identity založenej na kultúrno-jazykovej homogenite akýmkoľvek prostriedkami, počínajúc od nenásilných snáh o asimiláciu a končiac represiami, presídľovaním a násilným poturečňovaním obyvateľstva. Tieto snahy o nastolenie jednotnej identity však mali kontraproduktívne účinky a naopak viedli k utuženiu kurdskeho nacionalizmu a početným revoltám, ktoré sa tiahli celým 20. storočím kurdských

³ mierová zmluva s Tureckom podpísaná 10.8.1920

⁴ Sévreská zmluva, Paríž, 10. 8. 1920, Oddiel III. Článok 62: ... projekt miestnej autonómie prevažne kurdských oblastí ležiacich východne od Eufratu, južne od južnej hranice Arménska podľa toho, ako bude ďalej určená, a severne od hranice Turecka so Sýriou a Mezopotámiou...

⁵ podpísaná v roku 1923

dejín. Tieto prejavy kurdskeho nacionalizmu a represívne reakcie štátu vytvorili jednu z charakteristických spojitostí, ktorá sa dodnes vynára pri kurdskej otázke v Turecku. Medzinárodné spoločenstvo zamestnané studenou vojnou sa o situáciu Kurdov veľmi nezaujímal a oficiálne stanovisko Turecka ku kurdskej otázke v 20. storočí znelo: „*na svete neexistuje žiadny národ s charakteristickou osobitosťou nazývaný kurdský*“⁶ (Ghassemloo 1965, s. 223).

Výrazným faktorom tureckej represie ovplyvňujúci kurdský vývoj bol presun kurdskeho obyvateľstva, či už sa jednalo o násilné premiestnenie alebo dobrovoľnú ekonomickú migráciu Kurdov do západného Turecka, kde sa premiešavali s tureckým obyvateľstvom, alebo do západnej Európy, kde sa pre politicky motivovaných Kurdov naskytli výrazne lepšie podmienky pre národný boj a podmienili tak vznik medzinárodnej dimenzie kurdskej otázky.

Silné postavenie armády v Turecku zohralo svoju rolu aj v prípade Kurdov, kedy kurdske oblasti boli takmer neustále pod vojenskou alebo polo-vojenskou kontrolou, hoci prítomnosť tureckých ozbrojených zložiek vo východnej Anatólii je často opisovaná ako obrana východnej vetvy NATO (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 18).

Z historického pohľadu, Kurdov ovplyvnil prerast ideologicky podmieneného kurdskeho nacionalizmu k otvorenému odboju reprezentovaného rôznymi kurdskými stranami dovoľávajúcimi sa práva na sebaurčenie alebo odtrhnutie od Turecka. Najextrémnejším reprezentantom týchto hnutí sa stala Strana kurdských pracujúcich (PKK), ktorej protiturecké kroky otvorili novú kapitolu kurdskej dejín a vplyvom svojich útokov hraničiacich s terorizmom posunuli kurdskej otázke do povedomia medzinárodného spoločenstva. Strety tureckých ozbrojených zložiek a PKK, ktorá medzitým svoje útočisko presunula z Turecka do severného Iraku, sú aktuálne dodnes a spôsobujú napäté vzťahy medzi Tureckom a Irakom.

Hlboko zakorenená kurdska roztrieštenosť umocnená rozdelením Kurdov politickými hranicami sa začala meniť počas Iránsko-irackej vojny a následným útekem tisícov Kurdov pred Saddámovým režimom do Turecka. Početná skupina irackých kurdskej utečencov v Turecku spôsobila uvedomenie si spoločnej identity s Kurdmi aj za tureckými hranicami, zároveň však vytvorila nebezpečenstvo rastúcej pankurdskej solidarity pre štáty, ktoré nie sú

⁶ výrok prezidenta Tureckej republiky Cemala Gürsela v 60. rokoch

ochotné uspokojiť požiadavky Kurdov v rámci národného života. Obavy v Turecku rastú priamo úmerne so zlepšujúcim sa postavením a presadzovaním vlastných požiadaviek Kurdov v susednom Iraku, kde v severnej časti získali vlastnú autonómiu, no Turecku sa kurdskú otázku vyriešiť nepodarilo.

Zmena politickej atmosféry v Turecku ako aj rastúci záujem medzinárodných aktérov o kurdské dianie koncom minulého storočia spôsobili čiastočné uvoľnenie postoja ku kurdskej otázke v Turecku a snahy o väčšiu otvorenosť, napríklad umožnením používania kurdštiny v súkromnej sfére. Aj posledné roky nasvedčujú vykročeniu smerom k uznaniu národnostnej a jazykovej povahy celého problému v Turecku, kde dôležitú rolu začínajú zohrávať snahy o integráciu do Európskej únie, ktorá od Turecka požaduje zlepšenie situácie ľudských práv. Väčšiu otvorenosť voči etnickému pluralizmu badať zo strany tureckej vlády ako reprezentuje prejav tureckého premiéra Recepa Tayyipa Erdogana⁷: *„Silný štát vie čeliť svojim vlastným chybám. V minulosti sa vyskytli politické a administratívne omyly, ktoré nemôžu byť ignorované. Spôsob, akým kurdská otázka môže byť vyriešená je v rámci ústavného nariadenia, spoločenskej jednoty s väčším rozsahom občianskych práv, prosperity a demokracie, a to predovšetkým v rámci jedného národa a pod jednou vlajkou“* (Ferzende 2005). Jedná o prvý prípad, kedy vrcholný predstaviteľ Turecka použil výraz „kurdská otázka“ odkazujúc na ňu ako na demokratickú otázku do väčšej miery ako na bezpečnostnú otázku, pripustil chyby na strane štátu a naznačil, že nižšie formy identity sú akceptovateľné pod vyššou identitou občana Turecka (Hamrén 2007, s. 27). Zároveň vyzdvihol záväzok potreby zlepšenia vzťahov medzi tureckou vládou a kurdskou populáciou slovami: *„Viac demokracie, nie viac represie je odpoveďou na kurdské dlhodobé krivdy“* (Gresh, Chorev 2006, s. 7).

HISTORICKÝ DETERMINANT KURDOV V IRAKU

V povojnovom usporiadaní sa Kurdi v oblasti dnešného Iraku ocitli v inej situácii ako v Turecku, kedy slabý novovzniknutý iracký štát pod vplyvom rastúceho kurdského nacionalizmu na jednej strane a tlaku Británie na strane druhej, musel akceptovať rezolúciu Spoločnosti národov, ktorá uznávala oficiálny štatút Kurdov v rámci Irackého štátu. Oficiálne

⁷ Prejav v Diyarbakire v auguste 2005

uznanie prinieslo Kurdom politickú a kultúrnu modernitu a príležitosť pre rozvoj. Hoci realizácia ich cieľov podstatne závisela od premenlivosti kurdských vzťahov s Bagdadom, výsledok bol na rozdiel od susediacich krajín už v začiatkoch Irackého štátu výhodnejší a poskytoval možnosť vzdelávať sa v kurdskom jazyku a vydávať kurdské časopisy (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 135). Kurdi pokračovali v nacionalistickom úsilí o naplnenie svojich práv ako stanovovala zmluva a aj napriek popieraníu sľubu dvojnárodného alebo multikultúrneho štátu a snahe vštepovať irackú národnú identitu zo strany ústredných orgánov, väčšina irackých Kurdov do dnešného dňa nenadobudla iracké vlastenectvo (Romano 2006, s. 216).

Kurdsí nacionalisti v Iraku čelili intenzívnemu dohľadu a prakticky jednotnému tlaku proti kurdskému separatizmu zo strany irackých susedov. Turecko, Irán a Sýria boli schopné zasiahnuť, len aby odvrátili vznik kurdskeho štátu na území Iraku, v dôsledku čoho sa Kurdi vo svojich požiadavkách väčšinou vyhýbali priamej zmienke o separácii. Kurdi si uvedomovali obmedzené možnosti vlastného štátu a reálne konflikty so susediacimi štátmi, preto pragmaticky vyhlasovali⁸: *„Napriek právu na náš vlastný štát, nebudeme si ho nárokovať... Prikláňame sa k federatívnemu riešeniu v rámci demokratického Iraku.“* (Romano 2006, s. 218)

Tieto požiadavky však naplnené neboli a Irak sa v podstate stal scénou konfrontácie dvoch nerovných, hierarchicky štrukturovaných entít: arabskej s dotovanou štátnou štruktúrou a polo-nezávislej kurdskej entity, ktorej chýbala štátna väzba, ale mala vybudovanú vlastnú politickú sféru. Stratégia Bagdadu podobne ako stratégia Ankary sa zameriavala na integráciu kurdskej entity v štruktúrach svojho vlastného štátu a z vlastnej vôle bola Kurdom ochotná uznať len kultúrnu odlišnosť, ktorá však mala byť postupne eliminovaná prostredníctvom arabizácie kurdských regiónov, čo nápadne pripomína proces poturečťovania.

Rovnako ako pre Turecko, tak aj pre Irak je charakteristická séria kurdských ozbrojených revolt, proti ktorým štát represívne nezasiahol len v prípade, keď elitné zložky vlády potrebovali kurdských spojencov, alebo keď štátna schopnosť potlačiť Kurdov sa stala tak neistou, že bolo nutné hľadať politickú dohodu s Kurdmi,⁹ v niektorých prípadoch dokonca zahrňujúcu určitú mieru autonómie¹⁰. Avšak nasledujúce nezhody ohľadom implementácie

⁸ výrok Barhama Saliha (premiér KRG)

⁹ v rokoch 1922-1926, 1966, 1970

¹⁰ v rokoch 1966 a 1970

takýchto dohôd, hlavne týkajúcich sa teritoriálneho náčrtu kurdskej autonómie a kurdskej kontroly nad oblasťami so zásobami ropy, spôsobili návrat konfliktnej povahy vzájomných vzťahov. Kurdskí nacionalisti boli schopní príležitostne zlomiť vládu v Bagdade, ale nie dostatočne silní na to, aby sa odtrhli od Iraku (Romano 2006, s. 219).

Oproti tureckým Kurdom zahraničná podpora Kurdiv v Iraku bola podstatne výraznejšia, avšak nespôľahlivá v kritických okamihoch bojov, keď sa Kurdi snažili využiť ponúkanú príležitosť prameniaca z oslabenia štátu. Na kurdsú skutočnosť mala výrazný vplyv zahraničná politika Iraku, kedy v konfliktoch ako Iránsko-iracká vojna alebo iracká intervencia Kuvajtu, sa Kurdi snažili vydobíť si svoje vlastné požiadavky a predstavovali tak značne destabilizujúci element krajiny. Iracké záujmy mimo vlastnej krajiny Kurdi využívali na získanie kontroly nad kurdskými regiónmi v Iraku, ktorá však mala krátkodobý charakter, pretože bez ohľadu na ich mobilizačné stratégie, po represívnej odozve zo strany štátu vrátane systematického použitia chemických zbraní¹¹, sa možnosť predstavovania výzvy pre štát, zdala byť nepravdepodobná. Tieto neprimerané reakcie štátu na kurdske rebélie na jednej strane spôsobili masové vyst'ahovalectvo obyvateľstva a vznik problému irackých utečencov, hlavne v susednom Turecku, no na druhej strane vyprovokovali obrovskú spoločenskú nespokojnosť, ktorá viedla značnú zložku populácie, aby sa pridala k partizánskemu hnutiu. Ďalším aspektom, ktorý priniesla Iránsko-iracká vojna, bola manipulácia politickými opozíciami v nepriateľskej krajine nevynímajúc Kurdiv, čo nápadne pripomínalo využívanie Kurdiv v časoch Osmanskej a Perzskej ríše pri vzájomných stretoch na spôsobenie vnútornej dezintegrácie nepriateľov.

Udalosť, ktorá úplne zmenila príležitostnú skladbu irackých Kurdiv bola iracká invázia Kuvajtu. Táto intervencia bola obrovskou chybou irackej vlády, no pre Kurdiv predstavovala prelom vo svojej pozícii a konečne pritiahla pozornosť medzinárodného spoločenstva, ktoré sa už definitívne obrátilo proti politike Saddáma Husajna. Táto pozornosť sa postupne preliala ku Kurdom v Turecku a Iráne a pozdvihla tak medzinárodné povedomie o Kurdoch ako celku. Ak by Saddáмова invázia Kuvajtu nespôsobila svetonázorový príklon ku kritike jeho režimu, je pravdepodobné, že by väčšina sveta ďalej pokračovala v ignorovaní jeho kampane genocídy proti irackým Kurdom. To sa však nestalo a medzinárodná podpora viedla k vytvoreniu kurdskeho útočiska v severnom Iraku v podobe Kurdskej autonómnej zóny na

¹¹ operácia al-Anfal

zaistenie ich bezpečnosti, ktorá bola v podstate súhrou kurdskej stratégie, protestov voči irackému režimu a nových príležitostných štruktúr (Romano 2006, s. 218).

V ďalšom vývoji Kurdom nahral tvrdý režim v Iraku nastolený Saddámom Husajnom, proti ktorému zakročili Spojené štáty inváziou v marci 2003. Pád Saddámovho režimu predstavoval najväčšiu príležitosť zmeny a účasť v novovytvorenom politickom systéme. Povojnové usporiadanie Iraku však prebieha veľmi pomaly a je otázne či má Irak budúcnosť udržať sa ako celok založený na federatívnom zriadení. Kurdska autonómna zóna predstavuje v podstate nezávislú časť krajiny, ktorá sa od zvyšku Iraku odlišuje administratívou, jazykom a predovšetkým pomerne stabilnou situáciou.

2. SÚČASNÁ SITUÁCIA KURDOV V TURECKU A IRAKU

2.1 SITUÁCIA KURDOV V TURECKU

POSTAVENIE KURDOV V TURECKU Z POZÍCIE NÁRODNOSTNEJ MENŠINY

Posledná oficiálna politika voči menšinám v Turecku bola nastavená v roku 1923 Zmluvou z Lausanne, ktorá je základným medzinárodneprávnym dokumentom potvrdzujúcim založenie Tureckej republiky. V rámci tejto zmluvy sa definícia menšín odkazuje výhradne na nemuslimské menšiny ako stanovuje napríklad článok 39: „*Tureckí štátni príslušníci patriaci k nemuslimským menšinám budú požívať rovnaké občianske a politické práva ako moslimovia*“ (Treaty of Peace with Turkey signed at Lausanne 1923). Do tohto vymedzenia spadali vo vtedajšej Tureckej republike nemuslimské skupiny Grékov, Arménov a Židov, avšak zo zmluvy boli týmto vylúčené všetky minoritné moslimské skupiny v Turecku vrátane Kurdov a Alevitov. Táto politika voči menšinám nebola nikdy oficiálne revidovaná, pretože jej zmena by odporovala zásadám kemalizmu a popierala by tak ideologický základ, na ktorom je Turecká republika postavená.

Problematika menšín sa stala diskutovanou témou hlavne po roku 1999, kedy bolo Turecko uznané za kandidáta na členstvo v Európskej únii. Debata bola podstatne zintenzívnená od formálnych prístupových rokovaní medzi Európskou úniou a Tureckom počínajúc rokom 2005 a otázka menšín bola umiestnená na agendu Turecka. Avšak všeobecne akceptovaný názor v dnešnom Turecku je, že právne zmeny uskutočnené za posledných pár rokov sú priamym účinkom požiadaviek Európskej únie a slúžia jedine ako prostriedok jej uspokojenia (Hamrén 2007, s. 7). Hoci oficiálne Turecko akceptuje odlišný pôvod svojich občanov, odmieta argument, že odlišný etnický pôvod vytvára nárok na udelenie menšinového štatútu. Oficiálna rétorika proklamuje, že všetci občania Turecka tvoria turecký národ a sú občanmi prvej triedy. Turecká štátna príslušnosť je vnímaná ako všezahrňujúca identita pokrývajúca rôzne etniká a udelenie menšinového štatútu je považované za jav, ktorý by obmedzil práva týchto ľudí, pretože už teraz „užívajú plné občianske a politické práva a nie sú žiadnym spôsobom diskriminovaní“ (Nas 1998). Príkladom implementácie tejto politiky je rozhodnutie

Tureckého ústavného súdu v roku 1993, ktorý v náväznosti na menšiny proklamuje: „*V našej krajine neexistujú menšiny okrem tých uznaných Zmluvou z Lausanne a Turecko-bulharskou priateľskou dohodou. Je prirodzeným javom, že skupiny preukazujúce lingvistické, náboženské a národnostné rozdiely existujú vo vnútri štátu. Avšak poskytnutie menšinového štatútu každej takejto skupine je v rozpore s princípom nedeliteľnosti štátu a jeho národa. Okrem toho, ak takéto skupiny vybudovali „turecký národ“ v rámci národných hraníc, berúc do úvahy historickú a kultúrnu integritu, založenú na spoločnej minulosti, nie je potrebné takýto štatút týmto skupinám garantovať vzhľadom k tomu, že turecký národ sa neskladá z národov, ale z jedného národa, a to tureckého národa, vytvoreného spoločenským konsenzom založenom na spoločnej minulosti*“ (Nas 1998).

Tento a mnoho ďalších prípadov dokazuje, že Zmluva z Lausanne je citovaná na bežnom základe kedykoľvek oficiálne Turecko bráni svoj postoj k menšinovej problematike. Hoci mnohí spochybňovali obmedzenú definíciu menšiny v tejto zmluve, len málo z nich skúmalo ako turecké orgány túto zmluvu aplikovali. Niektorí ako Baskin Oran prezentujú, že samo Turecko sa touto zmluvou neriadi a objasňuje niektoré nepresnosti v oficiálnom tureckom postoji vychádzajúce zo Zmluvy z Lausanne. Za prvé, Oran poukazuje na to, že „existencia menšiny“ a „štatút menšiny“ sú dve odlišné veci. Existencia menšiny je sociologický fakt, ktorý nezávisí na rozhodnutí štátu. Ak sa v štáte nachádza nedominantná skupina vyznačujúca sa etnickými, jazykovými alebo náboženskými rozdielmi, ktoré sú chápané ako nedeliteľná súčasť jej identity, medzinárodné normy hovoria, že menšina v rámci takéhoto štátu existuje. Na druhej strane štatút menšiny je právna podmienka, v rámci ktorej je právomoc späť so štátom a teda štát je oprávnený uložiť alebo poprieť menšinový štatút a práva menšiny. Za druhé, Oran podáva pripomienku k článku 39 Zmluvy z Lausanne: „*Žiadne obmedzenia nemajú byť uvalené na slobodné užívanie akéhokoľvek tureckého domáceho jazyka v súkromnom styku, obchodnom styku, náboženstve, tlači alebo publikáciách akéhokoľvek druhu a na verejnosti* (Treaty of Peace with Turkey signed at Lausanne 1923). Oran tvrdí, že ak by bol tento článok aplikovaný v plnom rozsahu a nedochádzalo by k jeho porušovaniu zo strany štátu do dnešnej doby, nevynoril by sa problém týkajúci sa vysielania v „jazykoch iných ako tureckom“. Podľa jeho názoru, ak by bol článok implementovaný správne, nacionalizmus zo strany menšín by nenabral na sile (Hamrén 2007, s. 43):

KURDSKÝ A TURECKÝ NACIONALIZMUS

Jedným z najvýznamnejších determinantov formujúcich kurdsú situáciu je faktor nacionalizmu. Ako uvádza M. Hroch: „*nacionalizmus môžeme definovať ako postoj, ktorý nadradzuje vlastný národ, jeho vlastnosti a záujmy nad záujmami všetkých ostatných.*“ E. Gellner ďalej dodáva: „*nacionalizmus je pôvodne politický termín, ktorý tvrdí, že politická a národná jednotka musia byť zhodné*“ alebo „*politický princíp, ktorý z kultúrnej podobnosti činí fundamentálne sociálne puto.*“ (Cabada, Rosulek 2002, s. 33). S formovaním národov dochádza logicky k asimilácii menších komunít a národov a ich pohlteniu majoritnou komunitou.

Turecký a kurdský nacionalizmus sa vyvíjali paralelne jeden vedľa druhého, pričom sa navzájom do značnej miery ovplyvňovali. V počiatkoch formovania Tureckej republiky turecký nacionalizmus rozdúchali dva faktory: prenasledovanie a násilné konflikty s rivalitnými arménskymi nacionalistami a medzinárodný postoj v reakcii na masové vyhnanie a masaker arménskeho obyvateľstva počas prvej svetovej vojny. Turecký nacionalizmus mohol postupovať iným smerom, napríklad liberálnejšie voči menšinovým otázkam, ak by sa Spojenci rozhodli viniť za postup voči Arménom zodpovedných jednotlivcov, ako presadzovali Kemalisti, namiesto kolektívnej viny tureckého národa (Somer 2005a, s. 81).

Kurdský nacionalizmus sa formoval v rannom období Tureckej republiky, kedy sa v tureckom nacionalizme dostala do popredia defenzívno-nacionalistická perspektíva proklamujúca, že vnútená kultúrno-jazyková homogenita je zárukou prežitia štátu a predpokladom sociálnej súdržnosti politicko-územnej jednotky. Tento postoj presadzovaný samotnou tureckou vládou spôsobil zmenu kurdskeho nacionalizmu z prevažne kultúrneho a relatívne okrajového hnutia, ktorý kládol veľkú váhu na spoločné nábožensko-kultúrne väzby a spoločnú vlasť s Turkami, na prevažne politickú verziu nacionalizmu, ktorý sa usiloval o samostatný národný štát spolu s Kurdmi zo susedných krajín (Somer 2005a, s. 76-78).

Kurdský nacionalizmus v prvotnej fáze podmienilo povojnové usporiadanie štátu, kedy na Blízkom východe vznikli nástupnícke štáty, ale žiadny samostatný kurdský štát. Abbas Vali považuje kurdsý nacionalistický diskurz za „*produkt modernity, ktorý nasledoval vznik centralizovaných územných štátov v Turecku, Iráne a Iraku*“ (Gunter 2009, s. 2). Kurdských

nacionalistov v Turecku predstavovali prevažne nespokojné kurdské elity, ktoré intuitívne tušili, že primárnym zdrojom legitimacy vo vznikajúcom štáte bude namiesto náboženstva jazyk. V snahe vymedziť svoj vzťah voči národu Turkov, boli primárne proti vynárajúcemu sa centrálne-byrokratickému charakteru štátu a odmietali sa stotožniť s presadzovanou koncepciou „tureckosti“, ktorej úlohou bolo vytvoriť stabilný štát prostredníctvom homogenity jeho obyvateľstva. Presadzovanie svojho dominantného postavenia v spoločnosti zo strany Turkov a odmietanie prejavov odlišnosti minoritných skupín, neviedli k očakávanému potlačeniu diverzity, ale k zvyšovaniu spoločenského napätia, nárastu nacionalizmov vrátane kurdskeho a vyústili do medziskupinovej konfrontácie. Tvrdé postupy zo strany štátu voči kurdským odbojom ako popravy ústredných predstaviteľov, ničenie dedín alebo deportácie obyvateľov a represie v jazykovej a ideologickej oblasti často neviedli k očakávanému výsledku asimilácie, ale naopak ešte viac vyburcovali kurdský nacionalizmus.

V priebehu posledných rokov Turecko opäť zaznamenalo nárast tureckého nacionalizmu, ktorý súvisel s vnútorným vývojom v krajine a navyše bol poháňaný externými faktormi. Turecký nacionalizmus ovplyvnil samotný nárast nacionalizmu kurdskeho, ktorý bol sprevádzaný vzburami na juhovýchode krajiny ako aj obnovením útokov na vojenské i civilné ciele zo strany PKK. Vonkajšími faktormi sa stali vývoj v severnom Iraku a napätie medzi Tureckom a Európskou úniou po začatí prístupových rokovaní. Pozvoľný vznik a upevnenie kurdskeho federatívneho štátu v susednom Iraku a zvyšujúce sa vyhliadky na začlenenie Kirkuku do tohto novovznikajúceho štátu spôsobili uvedomenie si potenciálnej hrozby tureckej územnej integrity. Ďalší dôvod súvisel s negatívnym vývojom vzťahov medzi Tureckom a Európskou úniou, kedy sa medzi tureckou verejnosťou vyvinul pocit, že boli Európskou úniou podvedení a ponechaní napospas (Kirişçi 2008, s. 3). Tieto procesy podmienili podobné pocity ako po prvej svetovej vojne, kedy počiatočné nádeje z angažovanosti a pomoci mocností v regióne sa rýchlo zvrtili v skepsu z dôvodu, že európske mocnosti sa zamerali len na rozdelenie Osmanskej ríše sledujúc do veľkej miery svoje vlastné záujmy.

Súčasný kurdský nacionalizmus tak ako v minulosti reaguje na zvyšujúcu sa mieru tureckého nacionalizmu. Je spôsobený nespokojnosťou Kurdov zo svojho sociálneho postavenia, nedostatočným rešpektom ich práv, utláčaním ich politickej reprezentácie, ekonomickou zaostalosťou a v poslednej dobe navyše upevňovaním vlastnej identity súvisiacej s novuobjavovaním svojho vlastného jazyka. Nemalý vplyv má aj vonkajší faktor

v náväznosti na vytvorenie kurdskej autonómie v severnom Iraku, ktorá predstavuje výzvu pre kurdských nacionalistov a nárast hrozby pre tureckých nacionalistov.

PKK: NAJVÝRAZNEJŠÍ FAKTOR KURDSKÉHO NACIONALIZMU

Kurdský nacionalizmus sa najvýraznejšie prejavil aktivitami Kurdskej strany pracujúcich PKK a jeho dôsledky Turecko ako aj severný Irak pociťujú dodnes. Hoci niektorí PKK otvorene kritizujú, že spôsobila ešte väčšie represie voči Kurdom zo strany Ankary a kvôli ich teroristickým činom sú na zozname teroristických organizácií sveta, iní ich obdivujú kvôli odvahe postaviť sa tureckej vláde a vydobíť tak Kurdom miesto na mapu sveta, aj keď do značnej miery brutálnym spôsobom. Útoky PKK voči štátnym zločkám, neskôr aj proti kurdským vidieckym gardám a agresívne protiútoky zo strany štátu dostali Kurdov do celosvetového povedomia, spôsobili zvýšený záujem o kurdské dianie na Blízkom východe a pritiahli pozornosť mnohých štátnych i neštátnych medzinárodných aktérov.

Etnická nacionalistická organizácia PKK je v kurdských dejinách i súčasnosti výnimočná z dôvodu, že vznikla v pomerne kritickej dobe - turecké ozbrojené zložky predstavovali jedny z najväčších na svete s modernou výzbrojou a pomerne dobre vycvičenými vojakmi a príležitosti pre Kurdov ochotných asimilovať sa do tureckej kultúry boli v tej dobe pomerne dobré. Vychádzajúc zo skromných počiatkov a z nízkych ľudských zdrojov za menej než dvadsať rokov Öcalanova skupina „Apocular“ (nasledovníci Apa) bola schopná pokryť desiatky tisícov ozbrojených partizánov, založiť tábory a úrady v tucte krajín, pritiahnuť a odporovať plnej pozornosti tureckého štátu a získať širokú podporu kurdských mas v Turecku (Romano 2006, s. 69).

Apocular bola iná ako všetky predchádzajúce kurdske skupiny. Pochádzala takmer výhradne z tureckého rastúceho proletariátu a jej stúpenci boli naplnení hnevom zo svojho vykorisťovania zo strany agašov, obchodníkov a vládneho zriadenia. Silnejšie ako PUK v Iraku či Komala v Iráne, Apocular napustili kurdský nacionalizmus s myšlienkou triednej vojny. Je možné, že nacionalizmus PKK bol prudší, pretože jeho zakladatelia sa snažili o obnovenie stratenej identity, ktorá sa prejavila stratou hovorenej kurdštiny. Počínajúc partizánskou aktivitou a končiac teroristickými útokmi sa PKK snažila odstrániť turecké sily z „Kurdistanu“ partizánskym bojom proti majetnej triede a ozbrojeným zločkám, čo sa však

stretlo s tvrdou odozvou zo strany štátu. PKK začala mať vážny psychologický efekt v kurdských oblastiach vytvorením atmosféry strachu a spôsobila rozpustenosť medzi bežnými Kurdmi. Medzi širokými kurdskými masami PKK vzbudzovala obdiv, strach, opovrhovanie alebo odpor hlavne po represiách zo strany vlády. Vláda v tomto boji dokázala využiť Kurdov na svojej strane vytvorením vidieckych gárd, ktoré mali brániť útokom PKK. Vláda výhodne využila ekonomický faktor v tomto regióne podniecujúc dedinčanov, aby sa ku gardám pridali. Motiváciou bol vysoký plat, ktorý bol v oblasti so značnou nezamestnanosťou niekoľkonásobne vyšší ako priemerný plat na obyvateľa v regióne. Tým v podstate vláda podmienila boj Kurdov proti Kurdom a PKK nastolila cielený terorizmus proti príslušníkom dedinských gárd a ich rodinám, čím ešte posilnila atmosféru strachu. Neskôršie snahy presmerovať organizáciu od ozbrojeného odporu k politickému boju boli neúspešné, a tak sa PKK vrátila k taktike teroristických útokov. Po presune organizácie za turecké hranice sa Ankara snažila preťať ich cesty do Turecka. Z toho dôvodu sa strategickým miestom kurdských výbojov až do dnešnej doby stal severný Irak, kde hranica vedie cez strmé pohoria a nie je ju možné ohradiť alebo úplne kontrolovať.

Určité uvoľnenie vypätej situácie nastalo po zatknutí a odsúdení Abdullaha Öcalana v roku 1999. Hoci boje na určitú dobu ustali, Kurdi sa nedočkali žiadnych faktických ústupkov. Podnet k zahájeniu dialógu nebol vyslyšaný a politické organizácie Kurdov, aj v prípade ich nenásilného charakteru, nemôžu slobodne fungovať. Podľa Amnesty International a iných organizácií pre ľudské práva uvoľnenie do dnešnej doby nie je dostatočné a adekvátne. Situácia sa opäť vyhrotila v roku 2007, kedy PKK začala podnikat' útoky na turecké územie zo severného Iraku. Turecké snahy o spätnú reakciu boli v prvotnej fáze medzinárodným spoločenstvom odsúdené ako zasahovanie do suverenity irackého štátu v Kurdskej autonómnej zóne. V konečnej fáze však boli podporené a cielenými útokmi na základne PKK na určitú dobu obmedzili jej akcieschopnosť.

ASIMILAČNÝ FAKTOR

Kým nacionalizmus skupinové znaky (či už skutočné alebo len fiktívne) vedome zdôrazňuje, v prípade asimilácie dochádza ku strate kultúrnych znakov, ktoré sú dôležité pre vznik etnického vedomia a teda pre formovanie etnika ako skupiny. Pôvod asimilačných tendencií

v Turecku vysvetľuje Mesut Yegen, vychádzajúc z oficiálneho postoja voči Kurdom, podľa ktorého boli prvotne vnímaní ako „potenciálni Turci“, inými slovami ako budúci členovia tureckej etnicko-kultúrnej spoločnosti. Oficiálny postoj k netureckým národom proklamuje Turecká ústava z roku 1924¹²: *„ľud Turecka bez ohľadu na jeho náboženské vyznanie a rod bude z hľadiska občianstva považovaný za turecký“* (Hamrén 2007, s. 26). Preto tak ako aj iní obyvatelia Turecka, sa Kurdi do väčšej miery stali objektom asimilačných ako diskriminačných praktík. Tieto postupy vychádzali z oficiálneho presvedčenia, že Kurdi si zasluhujú byť vnímaní ako občania prvej triedy, ale pod podmienkou akceptácie hlavných princípov Tureckej republiky. V praxi to znamenalo, že Kurdi neboli diskriminovaní, kým sa stotožňovali s tureckou identitou (Nas 1998).

Stotožnenie sa individua s určitým etnikom je subjektívnej povahy, teda dominantnú rolu nehrajú objektívne, ale subjektívne znaky. Na druhej strane v dôsledku politických a iných tlakov môže skutočná identita existovať len v latentnej podobe, kým navonok je manifestovaná identita iná. To sa deje v prípade, ak štát presadzuje opresívnu politiku prejavujúcu sa násilnou asimiláciou, ktorá však často môže mať kontraproduktívny účinok a namiesto začlenenia do dominantnej skupiny dochádza k redukcii interakcie menšinovej skupiny s dominantnou kultúrou.

Asimilačné tendencie v Turecku známe ako politika „poturečťovania“ po pilotnej neúspešnej fáze pretvoriť „potenciálnych Turkov“ na uvedomelých predstaviteľov homogénnej tureckej spoločnosti, prešli do opresívnej fázy, ktorá zahrňovala presuny obyvateľstva, zákaz kurdskeho jazyka a kurdských mien a založenie internátnych škôl v kurdských regiónoch za účelom izolácie kurdských detí od ich prirodzeného prostredia. Proces asimilácie prerástol do popierania kurdskej identity ako prezentoval článok v Son Posta z 11. apríla 1946: *„V Turecku nikdy žiadna kurdska menšina neexistovala, či už kočovná alebo usadená, s národným povedomím alebo bez neho“* (McDowall 2005, s. 397).

Tento proces na jednej strane spôsobil začlenenie širokej kurdskej masy do tureckej spoločnosti, či už svoju úlohu zohrali opresívne faktory alebo migrácia obyvateľstva z chudobných kurdských oblastí do bohatších regiónov západného Turecka. Na druhej strane však vyvolal vlnu nacionalizmu, ktorá postupne od skupiny odmietajúcej zmenu vlastnej identity primárne, prenikla do skupiny, ktorá si dodatočne uvedomila stratu svojej identity

¹² článok 88

vplyvom asimilácie. Tá sa najviac prejavila po jazykovej stránke a síce stratou materinského jazyka.

V prípade asimilácie sa však zároveň vynára myšlienka, že menšina sa môže prirodzene asimilovať do väčšinovej kultúry v priebehu času alebo dobrovoľne zámerným asimilovaním sa do dominantnej kultúry. Zámerná asimilácia sa môže objaviť ako výsledok diferenciácie medzi skupinami, pretože ak sú pre jednu skupinu podmienky nevýhodné, osoby patriace do tejto skupiny sa môžu rozhodnúť pre asimiláciu do druhej skupiny, čím si zabezpečia rovnocenné zaobchádzanie (Hamrén 2007, s. 36). Na druhej strane časový aspekt presadzuje aj R.E. Park svojou teóriou, podľa ktorej všetky medzietnické vzťahy prechádzajú štyrmi nezvratnými a nemennými štádiami: kontakt, súťaž, prispôsobenie a končia asimiláciou. Park poukazuje na to, že akulturácia je prirodzeným javom vzájomnej interakcie kultúr. Prežívanie širokej škály etnických skupín chápe len ako dočasný jav pribrzdzenia tohto procesu, spôsobený okolnosťami rôzneho charakteru, ktoré však v konečnom dôsledku aj tak prerastie do fázy asimilácie (Dubovický). Ak by sme túto teóriu aplikovali na Turecko, objavuje sa predstava, že ak by štát vo svojich počiatkoch existencie presadzoval politiku uznania a zahrnutia do spoločnosti, menšinové skupiny by sa prirodzene zúčastňovali interakcií s väčšinovou skupinou a prirodzene by s ňou začali splývať a preberať jej prvky. Ako príklad môžu slúžiť Kurdi, ktorí migrovali do miest v západnom Turecku, kde do veľkej miery integrovali do tureckej spoločnosti. Títo Kurdi zastávajú podstatne umiernennejšie názory a sú omnoho menej radikálni ako Kurdi vo východných regiónoch (Kirişçi 2008, s. 6). Protiargumentom však môže byť zrod jednej z najradikálnejších kurdských nacionalistických strán PKK, ktorej zakladatelia boli študenti z Ankary postrádajúci svoju kurdskú identitu.

SÚČASNÉ TENDENCIE RIEŠENIA KURDSKEJ OTÁZKY V TURECKU

V súčasnej dobe v Turecku prebiehajú diskusie o prístupoch ku kurdскеj otázke, ktoré navrhujú vyriešenie dlhodobého kurdského problému, alebo aspoň posun k zlepšeniu ich situácie. Tým by Turecko vyriešilo svoj najväčší vnútorný problém a odstránilo jednu z hlavných brzd vývoja. Súčasné tendencie vychádzajú z vnútra samotného Turecka, ktoré sa snaží vykročiť cestou väčšej demokracie a plurality a priblížiť sa Európe, čo koniec koncov bolo cieľom Turecka od nepamäti ako deklaroval Mustafa Kemal Atatürk: „*Západ mal vždy*

predsudky voči Turkom... avšak my sme se mu trvale snažili priblížiť, pretože iná alternatíva, ak sa chceme stať civilizovaným národom, neexistuje“(Oxford Islamic Studies Online 2009). Z toho vyplýva, že veľkú úlohu v ďalšom vývoji vo vzťahu ku kurdskej otázke môžu zohrať práve externé faktory, hlavne EÚ a USA. Na zmenu sú však potrebné predovšetkým vnútorné podnety.

NOVÁ NÁRODNÁ PERSPEKTÍVA

Ako jeden z potenciálnych spôsobov vyriešenia kurdskeho problému a zároveň posilnenie národnej jednoty v Turecku sa javí uprednostnenie liberálno-nacionalistickej perspektívy pred defenzívno-nacionalistickou. Podľa liberálno-nacionalistickej perspektívy, štát, ktorý povolí alebo dokonca inštitucionalizuje väčšiu slobodu prejavu pre etnicko-jazykové osobitosti môže predstavovať lepší spôsob posilnenia národnej jednoty ako asimilačné postupy. Vychádza z myšlienky, že takýto postoj povzbudí ľudí, ktorí boli odcudzení alebo opomíjaní tureckým štátom a národným budovaním, aby sa dobrovoľne stotožnili s národnou politikou alebo identitou, čo môže predstavovať lepšiu záruku prežitia štátu. Táto podpora diverzity sa zároveň stane zlučiteľnejšou s pluralistickou demokraciou (Somer 2005a, s. 76-78).

NOVÝ KONCEPT

Ako ďalšia z možností zlepšenia situácie Kurdov sa javí nahradenie konceptu „tureckosti“, ktorý sa uplatňoval ako homogenizujúca národnostná kategória, novým konceptom nazývaným „Türkiyelilik“. Tento koncept presadzuje používanie výrazu türkiyeli, čo znamená „z Turecka“ na popis občana Tureckej republiky namiesto výrazu „Turek“, ktorý je základom koncepcie „tureckosti“, čím by došlo k podpore rozmanitosti identity. Koncept „Türkiyelilik“ vychádza z presvedčenia, že „tureckosť“ nie je národnou, ale uzavretou etnickou kategóriou, presadzovanou v projekte národného budovania v snahe integrovať multietnickú a multikultúrnú spoločnosť do homogénneho celku. Vychádzajúc z tohto názoru, koncepcia „tureckosti“ je ťažko akceptovateľná skupinami ako sú Kurdi, a preto by mala byť nahradená neetnickou a všeobecnou kategóriou „Türkiyelilik“(Hamrén 2007, s. 26).

Avšak aj k tomuto konceptu existuje hneď niekoľko námietok a výhrad ako vo svojej práci argumentuje Murat Somer (2005a, s.85-87). Problematickosť aplikácie tejto koncepcie odôvodňuje tým, že kategórie potrebujú mať určitú historickú hĺbku, aby dokázali byť úspešné ako zjednocujúci projekt a teda: „*Nestačí len vytvoriť identity. Aby mali úspech, tieto identity musia byť akceptované.*“ Zároveň je potrebné vziať do úvahy možné dôsledky, aké nová koncepcia môže mať pre samotný koncept „tureckosti“ z pohľadu vnímania koncepcie „Türkiyelilik“ ako heterogénnej a neutrálnej kategórie a vylučovania „tureckosti“ ako homogénnej etnickej kategórie. V konečnom dôsledku táto predstava môže posilniť etnický nacionalizmus a ospravedlniť činy tých, ktorí by radšej potlačili rôznorodosť medzi Turkami prostredníctvom odcudzenia tých, ktorí sa stotožňujú s pluralistickou predstavou o „tureckosti“. V závislosti na vnútornom a vonkajšom politickom vývoji sa „Türkiyelilik“ môže taktiež stať vylučujúcim faktorom. Príkladom je scenár v Iraku, kde sa kurdská štátnosť stala realitou, kým Turecko zlyhalo vyriešiť svoj domáci kurdský problém demokratickou cestou. Z toho vyplývajúca sociálna a politická polarizácia môže vyplniť predstavy, že Kurdi nie sú skutočne „z Turecka“.

Východiskom by teda nemalo byť hľadanie novej národnej koncepcie v snahe vyhnúť sa náznakom etnickej kategorizácie. Identity môžu mať tak veľa definícií, ako ich nositelia, avšak bez ohľadu na rozhodnutie štátu, ľudia samých seba stotožňujú s rôznymi kombináciami národných, subnárodných alebo menšinových identít. Riešením sa javí možnosť, že by štát prijal stratégiu založenú na občianstve do väčšej miery ako na identite, uznal by kultúrno-jazykovú heterogenitu národa a presadzoval by rovnoprávnosť bez nutného vytvorenia novej národnej identity. Skupiny, ktoré sa počas tureckého národného budovania ocitli na okraji spoločnosti nepotrebujú novú identitu, ale uznanie ich rôznorodého pôvodu a identít a rovné príležitosti v sociálnej a ekonomickej oblasti.

KURDSKÝ POHĽAD

V prípade Turecka najpozitívnejšie riešenia kurdskej otázky siahajú od kultúrno-jazykovej autonómie až k uznaniu Kurdov ako zakladajúceho subjektu Tureckého štátu v rovnakom postavení ako Turci. V kurdskom nacionalizme sa vynára roztrieštenosť medzi tými, ktorí sledujú pankurdské ciele a spoluprácu Kurdov v regióne a tými, ktorí presadzujú špecifické

ciele v rámci Turecka ako uznanie rovnocenného postavenia s Turkami ako jednej zo zakladajúcich zložiek Tureckej republiky.

V súčasnej dobe sa ako možné riešenie javí menšinový štatút Kurdov, ktorí im bol odoprení Zmluvou z Lausanne odmietajúcou uznanie odlišných moslimských skupín za menšiny v Turecku. Pojem menšina je však do značnej miery sporný a v prípade Turecka sa nejedná len o odmietanie uznania menšinových práv Kurdov, ale existuje tu zároveň prirodzený skepticizmus voči koncepcii menšiny ako takej. Jedná sa o zakorenenú predstavu spoločenskej a politickej menejcennosti a druhoradej štátnej príslušnosti, ktorá bola spájaná s menšinovými skupinami už v období osmanského systému milletov, kedy tieto menšiny síce užívali práva značne liberálne na danú dobu, ale dominantnými skupinami boli vnímané ako menejcenné. Z toho teda vyplýva asociácia menšín s podradnosťou a nedôveryhodnosťou a táto konceptualizácia menšín ako občanov druhej triedy ovplyvňuje názor na menšiny v Turecku aj v dnešnej dobe, preto samotné menšiny pohrdajú perspektívou, aby im bol tento štatút udelený. Z rovnakého dôvodu väčšina Kurdov samých seba nevidí ako menšinu, ale ako primárnu zložku krajiny a považuje seba a Turkov za základné národy Turecka. Avšak bez ohľadu na to, či Kurdi ako skupina chcú byť nazývaní menšinou alebo nie, požiadavky, s ktorými vystupujú sa zhodujú s právami, ktoré by mohli požívať v prípade menšinového štatútu (Hamrén 2007, s. 28).

2.2 SITUÁCIA KURDOV V IRAKU

OTÁZKA MENŠÍN V IRAKU

IRACKÍ KURDI V POZÍCII MENŠINY

V súčasnej dobe Kurdi v Iraku predstavujú jednu z troch majoritných skupín krajiny a sú uznaní za plnoprávných občanov na rozdiel od Kurdov v Turecku. V Iraku žije však aj kurdska menšina tzv. Faili, ktorí patria k šiítskym moslimom na rozdiel od prevažnej väčšiny kurdskej populácie patriacej k Sunitom. V Iraku žijú už od osmanských dôb a obývajú prevažne oblasti na hraniciach s Iránom alebo hlavné mesto Bagdad. V dobe Saddámovho režimu boli vystavení značnej represii, zbavení irackého občianstva a vyhnaní do Iránu kvôli

ich šiitskej viere. Dodnes sú objektom diskriminácie a násilia kvôli ich etnicite a viere a súčasná situácia v Iraku nepredstavuje optimálne podmienky k ich návratu (Taneja 2007, s. 15).

MENŠINY V TERITÓRIU SEVERNÉHO IRAKU

Menšiny v severnom Iraku čelia represii aj po nastolení Kurdskeho autonómneho regiónu. Po páde Saddámovho režimu sa objavila nová bolestná skutočnosť, kedy tí, čo trpeli opomíjaním a útlakom násilnej arabizácie, po obrate pozícií začali to isté praktizovať na druhých, s ktorými žili bok po boku stovky rokov. Kým v minulosti boli najviac utlačovaní Kurdi a vystavení násilnej arabizácii, teraz sa v takejto pozícii nachádzajú menšiny Turkménov, Asýrčanov a Šabakov, ktoré čelia podobným praktikám zo strany majoritnej skupiny Kurdov a nastolenej politiky „kurdifikácie“. (Taneja 2007, s.17) Kurdi sú teraz dominantnou skupinou v severnom Iraku, ktorá drží pevne v rukách politickú a vojenskú moc a kontroluje región v snahe rozšíriť svoju autoritu a kontrolu nad teritóriom. Menšiny si môžu vybrať medzi prijatím kurdskej identity a zabezpečením si tak ochrany, alebo v prípade odmietnutia sú vystavení útlaku, prenasledovaniu a násilnému vyst'ahovaniu. Cieľom kurdskej politiky je zvýšiť percentuálne zastúpenie Kurdov v oblastiach, ktoré by si mohli nárovať pod vlastnú kontrolu. Kurdi sa usilujú získať prevahu nad Mosulom a ďalšími provinciami v snahe získať tak veľké územie ako to len bude možné, aby dosiahli svoje dlho nenaplnené túžby.

Najkritickejšia situácia je okolo mesta Kirkuk, ktoré si nárokuje Kurdi, Turkméni, šiítski i sunitskí Arabi ako aj Turci za hranicami z dôvodu obrovských ropných zásob, ktoré je označované ako „mesto plávajúce v mori ropy.“ Práve ropa je príčinou konfliktov o štatúte tohto mesta a referendum, ktoré malo túto otázku vyriešiť sa kvôli bezpečnostným hrozbám nepodarilo zrealizovať. Vyriešenie štatútu Kirkuku je jedným z kľúčových prípadov usporiadania Iraku, ako vyslovil západný diplomat v Iraku: „*V dnešnej dobe existuje niekoľko citlivejších záležitostí v Iraku ako dianie v Kirkuku... Všetky pohľady sa však upierajú k nemu, všetky zložky pre konsenzuálnu dohodu alebo pustošivú nezhodu sú tu. Ak Kirkuk prežije, potom je tu nádej pre Irak*“ (Taneja 2007, s. 18). Napätie v Kirkuku je často porovnávané s Jeruzalemom, kde odlišné skupiny majú výnimočne silné emočné väzby a požiadavky rivalitných skupín nepovažujú za oprávnené (Londoño 2009).

Podľa UNAMI sa aj naďalej objavujú obvinenia, že bezpečnostné zložky naviazané na ministerstvo vnútra a milície pešmerga sú zapojené do nelegálnych politík mimo KRG, hlavne v oblasti Kirkuku. Arabi a Turkméni vyhlasujú, že boli Kurdmi nútení opustiť svoje domovy, keď sa Kurdi násilne vysťahovaní počas Saddámovho režimu vracali späť. Ak sa vyhliadka politického usporiadania Kirkuku bude aj naďalej vzdŕaľovať, hrozba obnovenia medzietnického násilia a núteného vysťahovávania, páchaného rôznymi frakciami alebo milíciami, sa zvýši. Ak sa tak stane, menšinové komunity budú patriť medzi najzraniteľnejšie (Taneja 2007, s. 30).

STRET KURDSKÉHO NACIONALIZMU A ARABIZÁCIE

Kurdské a arabské obyvateľstvo žilo vedľa seba relatívne mierumilovne v Osmanskej ríši až do prvej svetovej vojny. Zmena nastala po porážke a následnom rozdelení ríše, kedy začalo byť zjavné, že nové štáty budú za zdroj integrity považovať národnostnú ideológiu. Hakan Ozoglu vysvetľuje vznik kurdskeho nacionalizmu tým, že *„sa zdal byť jedinou životaschopnou voľbou pre Kurdov kvôli absencii fungujúcej ideológie, ktorú predtým plnil osmanizmus. Bol výsledkom zúfalého hľadania identity, potom čo osmanizmus zlyhal.“* Kurdský nacionalizmus sa preto vynoril ako *„plne vyznievajúce politické hnutie bezprostredne po 1. svetovej vojne, keď Osmanská ríša prestala existovať a nebol príčinou dezintegrácie ríše, ale do väčšej miery jej výsledkom“* (Gunter 2009, s. 3).

Kurdi v Iraku bolo rovnako sklamaní z povojnového usporiadania ako Kurdi v susedných krajinách a ich nespokojnosť sa pretransformovala do princípu kurdayeti, ktorý znamenal mobilizáciu kurdskej identity. Kurdayeti *„riadená mestským alebo kmeňovým vodcovstvom, vysoko organizovaná alebo slabá, etnizovaná alebo islamizovaná, postavená na kompromisoch alebo násilí; je podmienená politickými hranicami a príležitostnými štruktúrami, ktoré sa po určitej dobe vynoria v každom štáte“* (Gunter 2009, s. 2). Kurdské hnutie v Iraku ako prvý zapálil Sheikh Mahmoud Barzinji, ktorý povstal proti britskej nadvláde, keď bolo zrejmé, že Briti kurdsú samostatnosť nepodporia. Aj napriek svojej porážke a následnej inkorporácii Mosulského vilájetu do iracký štátu, vyburcoval kurdsý nacionalizmus v Iraku z obavy pred arabskou dominanciou v štáte.

Na jednej strane v priebehu vývoja Kurdi v Iraku získali širšie národné práva ako v akejkoľvek inej krajine- iracká vláda povolila používanie kurdštiny na základných školách (1931), uznala kurdskú národnosť (1958) a zaviedla obmedzenú Kurdkú autonómiu (1974) (Katzman 2009). Na strane druhej však čelili rovnakému útlaku zo strany štátu prostredníctvom tzv. „politiky arabizácie“, ktorá mala mnoho spoločných črt s politikou „poturečňovania“ v susednom Turecku. Arabizácia v snahe vytvoriť jednotnú homogénnu spoločnosť, presadzovala nadobudnutie arabských zvykov, spôsobov, reči, prípadne výzoru.

Snahy o jednotnú identitu v homogénnej arabskej spoločnosti boli kameňom úrazu v Iraku, pretože Kurdi spočiatku nepresadzovali vlastnú nezávislosť, ale len uznanie rovnocenného postavenia, keď vyjadrovali svoje požiadavky ako¹³: *„Vybudovanie nefalšovanej irackej jednoty založenej na úplnej rovnoprávnosti Arabov a Kurdov vo svojich právach a povinnostiach... Nič viac sa nevyžaduje ako organizácia, legislatíva a podpora vlády, aby Kurdi tieto práva mohli uskutočňovať“* (McDowall 2005, s. 308).

Tieto predstavy sa však nestretli s náležitou odozvou zo strany štátu a viedli k stretom s vládou v Bagdade. V čele kurdského hnutia stál Ahmed Barzani, zakladateľ kurdskej strany KDP, ktorý v 60. rokoch vyburcoval „kurdskú revolúciou“, ktorá v rôznych formách pokračovala až do roku 2003. Problém kurdských nacionalistov bola ich roztrieštenosť, kedy sa postupne sformovali dve frakcie- jedna vedená Barzaním a druhá formovaná Ibrahimom Ahmedom a Jalalom Talabaním, ktorí neskôr založili stranu PUK. Tieto vnútorné rozpory pomohli irackej vláde oslabiť kurdských nacionalistov podporou jednej strany proti druhej (Stansfield 2006, s. 3-4).

Politika arabizácie zintenzívnila v 70. rokoch a následne po roku 1975 podpísaním Alžírskej dohody, medzi Irakom a Iránom, ktorou su vyriešili hranice na Šatt al-Arab v prospech Iránu, ktorý na oplátku prestal podporovať kurdských nacionalistov v Iraku. Kurdi boli ďalej násilne presídľovaní zo svojich domovov z Kirkuku, Mosulu a ďalších na ropu bohatých regiónov severného Iraku, ak nesúhlasili so zmenou ich registrácie z kurdskej národnosti na arabskú. Po ich presídlení ich obydlia prevzali Arabi sťahujúci sa z juhu, čím podstatne zmenili národnostnú štruktúru daných regiónov. Svoj vrchol dosiahla politika arabizácie v rokoch 1987-88, kedy tisíce ľudí bolo popravených alebo zmizlo v rámci kampane al-

¹³ Mula Mustafa

Anfal.¹⁴ Vrcholom bolo použitie chemických zbraní v roku 1988 v meste Halabja, ktoré predstavovalo obrovské straty na životoch prevažne kurdskej populácie.

Situácia sa obrátila v prospech Kurdov po zásahu spojeneckých síl, ktoré vytvorili v severnom Iraku bezletovú zónu ako odzvu na Saddámove represie kurdskeho obyvateľstva. Odstránenie Saddáma Husajna od moci v roku 2003 zabezpečilo nárast reprezentácie Kurdov v novom Iraku a stali sa tak druhou politickou silou v Iraku s kurdským jazykom formálne uznaným za oficiálny jazyk. Historický precedens bol nastavený, keď kurdský prezident získal moc v Bagdade, nasledujúc kurdskeho zastupcu premiéra, ministra zahraničných vecí, plne fungujúceho kurdskeho parlamentu a polo-autonómneho „Kurdistanu“ s hlavným mestom Arbil.

Samosprávna oblasť „južného Kurdistanu“ povzbudila nacionalizmus hlavne medzi mladou generáciou Kurdov v ostatných oblastiach rozdeleného teritória a môže predstavovať potenciál pre zmenu spôsobu myslenia medzi Kurdmi. Svoj nacionalistický sen plne dosiahnu najpravdepodobnejšie ako prví práve irackí Kurdi, ktorí majú na to vytvorené najvhodnejšie podmienky na rozdiel od Kurdov v iných oblastiach, ktorí doteraz bojujú s uznaním svojich základných práv ako používanie vlastného jazyka na verejnosti či v školstve. Práve vývoj kurdskeho nacionalizmu v Iraku môže predstavovať katalyzátor pre posilnenie kurdskej identity aj za hranicami a povzbudiť kurdský nacionalizmus.

POTENCIÁLNE MOŽNOSTI USPORIADANIA IRAKU

FEDERALIZMUS

Ako možnosť nového usporiadania Iraku sa javí etnická federácia Arabov a Kurdov, ktorá je braná do úvahy mnohými Iračanmi a nezávislými pozorovateľmi. Kritici však poukazujú na fakt, že federácia založená na etnicite inštitucionalizuje- a nepriamo podporuje- etnické rozdelenie a vytvára menšiny v rámci menšín. Kurdmi kontrolovaný štát vo federálnom Iraku vytvorí nespokojné turkménske a arabské menšiny. Svoje argumenty podkladajú príkladmi vo

¹⁴ „Anfal“ je z Koránu princíp, ktorý povoľuje vyplienenie podmanenej moslimskej populácie

svete, ktoré ukázali že, ak sa takáto nespokojnosť premení v zlyhanie vnútroštátnej dôvery, môže to viesť k rýchlemu a násilnému oddeleniu v etnicky zmiešaných oblastiach.

Nedávny vývoj v Iraku už spôsobil napätie a násilie v heterogénnych oblastiach ako v spomínanom meste Kirkuk. Kým môže byť žiadúce odčiniť kroky predchádzajúcich nútených politík arabizácie povolením vnútorne presídleným Kurdom, Turkménom a ďalším vrátiť sa do pôvodných domovov, hlavná výzva spočíva v tom, ako to dosiahnuť bez vytvorenia novej nespravodlivosti a formy etnickej prevahy. Zhoršenie kurdsko-turkménskych a kurdsko-arabských vzťahov bude mať negatívne následky pre kurdské vzťahy s Tureckom a ďalšími susednými krajinami. Je možné vytvoriť demokratickú federáciu pod podmienkou ochrany kultúrnych a politicko-ekonomických záujmov všetkých etnicko-náboženských skupín, nanajvýš so špeciálnymi privilégiami pre Kurdov v severnom Iraku. Riešenie pravdepodobne leží medzi etnickou federáciou a demokraticko-majoritnou federáciou nedbajúc na etnicko-náboženské rozdelenie. Keďže Irak postráda dominantnú etnicko-náboženskú skupinu alebo „štátny ľud“, takéto zmiešané riešenie sa javí ako nevyhnutné (Taneja 2007, s. 30-31).

Nový Irak už prepásol niekoľko symbolických príležitostí vzbudiť u Kurdov pocit irackej spolupatričnosti. Príkladom môže byť ich požiadavka novej vlajky pre Irak, ktorá by odstránila spojitosť s rokmi represíí a masových popráv, ktorými Kurdi trpeli posledných 80 rokov. Nová štátna vlajka bola síce odsúhlasená, ale vzápätí ignorovaná pri jej aplikácii, a tak stará iracká vlajka sa objavuje aj naďalej so svojimi tromi hviezdami a pásmi symbolizujúcimi arabskú jednotu a nová vlajka so symbolmi implikujúcimi arabské, kurdské a turkménske bratstvo je v nedohľadne. Zlyhanie v prijatí symbolov dvojnárodnej kultúrnej zložky, arabskej a kurdskej, môže viesť k presvedčeniu kurdskej populácie Iraku, že irackí Arabi plánujú navrátiť staré spôsoby a útlak Kurdov akonáhle to bude možné. Priestor príležitostí na zmeny základného charakteru irackého štátu a spoločnosti sa postupne uzatvára tým, že takéto symbolické príležitosti sú ignorované. Dodatočná príležitostná štruktúra, ktorá môže ponechať otvorený priestor trochu dlhšie, sa týka stability elitného usporiadania vo zvyšku Iraku. Do tej doby, kým riziko nezhôd a sporov medzi sunitskými a šiítskymi Arabmi existuje, mierne šiítske arabské strany sa pravdepodobne obrátia na Kurdov v snahe nájsť spojencov. Z toho dôvodu nejednotnosť medzi irackými Arabmi môže uľahčiť kurdské vyjednávanie hlavných požiadaviek ako napríklad voľný federalizmus. V prípade, ak by sunitskí a šiítski Arabi nejakú spoločnú dohodu týkajúcu sa budúcnosti Iraku predsa len našli, stabilita mocenského usporiadania by sa mohla obrátiť negatívnym smerom pre irackých

Kurdov. Efektívne kurdske stratégie v krátkodobom horizonte by mohli zohrať dôležitú rolu v udržaní šiitských Arabov priaznivo naklonených voči kurdským požiadavkám, kvôli čomu sa irackí Kurdi musia vyhnúť prílišnému separatistickému zmýšľaniu (Romano 2006, s. 216-220).

KURDSKÁ ŠTÁTNA SUVERENITA

Kurdska štátna suverenita je nepravdepodobná, pretože krajiny v regióne ako Turecko, Irán a Sýria, na ktorých sú irackí Kurdi ekonomicky závislí, tomu silne oponujú. Debaty o kurdskej štátnej suverenite ešte viac zjednotili Turecko a tieto krajiny. Kurdska nezávislosť by vyžadovala medzinárodne uznané odtrhnutie od Iraku, ktoré je vzácnym fenoménom éry po druhej svetovej vojne, okrem procesov dekolonizácie a rozpadu Sovietskeho bloku. Zároveň by pre svoju bezpečnosť a ekonomické prežitie potrebovala priateľské a kooperatívne vzťahy so susednými štátmi. Akékoľvek kurdske „právo“ na secesiu založené na teórii o sebaurčení je veľmi diskutabilné na filozofických i praktických základoch. Je otázne, do akej miery by sa irackí Kurdi mohli spoliehať na zahraničnú pomoc, ak by proti kurdskej suverenite zasiahol niektorý z jeho proti-kurdsky orientovaných susedov. Jednostranné vyhlásenie kurdskej nezávislosti by mohlo viesť ku krvavým etnickým čistkám, občianskej vojne, masívnemu presídľovaniu a tiež k vojenskej intervencii Turecka.

Požiadavky irackých Kurdov na vlastný štát sa zatiaľ s prílišnou odozvou nestretli, avšak ak by Irak upadol do občianskej vojny a chaosu, iracké kurdske strany by mohli apelovať na medzinárodné spoločenstvo, predovšetkým na Spojené štáty, že spravili všetko, aby zostali súčasťou Iraku, no v dôsledku zhoršenia situácie si zasluhujú oslobodiť od zlyhaného štátu. O pomoc by mohli žiadať USA s tým, že ako ich spojenci vo vojne proti Saddámovi sú teraz Spojené štáty zodpovedné chrániť irackých Kurdov pred anarchiou a terorom vynárajúcim sa v arabskom Iraku ako aj pred možnou tureckou, iránskou alebo sýrskou intervenciou v snahe rozdrviť ich autonómiu alebo vynárajúcu sa štátnu suverenitu.

KURDSKÁ AUTONÓMIA

Od roku 1991 „Zelená línia“ vymedzuje hranice Kurdskej autonómnej zóny (KAZ) od zvyšku Iraku a naďalej funguje ako skutočná hranica hliadkovaná kurdskými milíciami pešmerga, ktorá kontroluje prechody do časti Iraku odlišujúcej sa od jazyka a administratívy až po stabilitu a polohu. Kurdi sa tu tešia faktickej nezávislosti s vlastným parlamentom (KRG), vládou a bezpečnostným aparátom založeným na milícii pešmerga. Táto „bezpečná zóna“ umelo vytvorená v dôsledku masívnej represie zo strany Saddámovho režimu dnes predstavuje najstabilnejšiu časť Iraku s veľkým ekonomickým potenciálom. Kurdska autonómna zóna je v podstate nezávislá s oficiálnym kurdským jazykom, kde vyrastá nová generácia irackých Kurdov, ktorí nielenže nehovoria arabsky, ale nikdy ani v arabskej časti Iraku neboli (Romano 2006, s. 220).

Súčasný stupeň sebaurčenia aplikovaný v Kurdskej regióne Iraku vystupuje ako najvýznamnejší úspech Kurdov v moderných dejinách. Ak irackí Kurdi budú pokračovať v upevňovaní svojich ziskov, môžu sa rýchlo dostať do pozície podporovateľov kurdskej hnutí v susedných krajinách, čoho sa presne Ankara, Teherán a Damašek obávajú. Z kurdskej nacionalistickej perspektívy vyplýva, že akonáhle jedna časť „Kurdistanu“ získa štátnosť, môže do väčšej miery hájiť záujmy susedných Kurdov, predstavovať inšpiráciu pre tureckých, iránskych a sýrskych Kurdov a priniesť kurdskej otázke na medzinárodné fórum. Z toho dôvodu osud irackých Kurdov bude mať rozhodujúci vplyv na susedné krajiny a celkovo na kurdskej nacionalizmus.

3. VPLYV NA REGIÓN

Kurdská otázka predstavuje jeden z nestabilných determinantov Blízkeho východu. Hoci všetky štáty s kurdskou minoritou zaujali voči nej asimilačnú alebo represívnu politiku, ani jednému z nich sa nepodarilo kurdský nacionalizmus úplne potlačiť. Aj napriek istej asimilácii do väčšinových národov a postupným zmenám tradičného spôsobu života, je prehnané hovoriť o „kultúrnej genocíde“¹⁵, pretože Kurdi aj v dnešnej dobe dokážu pohnúť figúrkami na šachovnici Blízkeho východu. Významný vplyv na štáty obsahujúce kurdské obyvateľstvo malo vytvorenie autonómnej politickej entity v severnom Iraku, ktorá prebudila obavy týchto štátov, že Kurdi na ich území budú požadovať to isté.

3.1 VZŤAHY MEDZI TURECKOM A IRAKOM POD VPLYVOM KURDSKEJ OTÁZKY

Situácia v Iraku má značný vplyv na situáciu v Turecku, pretože v týchto dvoch štátoch je podiel kurdského obyvateľstva k pomeru celkového obyvateľstva najväčší¹⁶, oba majú značné problémy s touto zložkou populácie, no na druhej strane ich vývoj v súčasnej dobe smeruje diametrálne odlišnou cestou. Kým v severnom Iraku majú Kurdi vlastnú autonómiu a žijú fakticky „pod vlastnou vlajkou“ (Siegl 2007, s.12), v Turecku sa takáto možnosť javí ako dosť nepravdepodobná kvôli predstave nedeliteľnosti tureckého územia.

Hypoteticky, Turecko ako jeden z dôležitých susedov Iraku a demokracia na prahu EÚ by do veľkej miery mohlo prispieť k regionálnej bezpečnosti a rozvoju krajiny, avšak diskusie týkajúce sa tureckej úlohy v Iraku sú do značnej miery obmedzené. Turecko nemá záujem podporovať kurdskú autonómiu v severnom Iraku alebo prispieť k budovaniu iracko-kurdskej štátnej suverenity. Na druhej strane ani irackí Kurdi nejavia záujem o tureckú angažovanosť. Vynára sa preto otázka, prečo títo aktéri zlyhávajú v regionálnej kooperácii a rozvoji aspoň na konceptuálnej úrovni?

Turecko sa obáva možných dôsledkov pre domáci kurdský konflikt, ktorý môže vyburcovať autonómia irackých Kurdov alebo obnovenie bojov s PKK, ktorá našla bezpečné útočisko

¹⁵ výrok amerického kongresmana Boba Filnera

¹⁶ v Turecku približne 19 %, v Iraku 23 % (McDowall 2005)

v Kurdmi kontrolovanom severnom Iraku. Obavy na tureckej strane vyvoláva predstava, že kurdská štátna suverenita v Iraku opätovne zapáli kurdský secesionizmus v Turecku. Táto obava vychádza z predstavy, že „severný Irak a juhovýchodné Turecko sú geografické a etnicko-kultúrne rozšírenie jeden druhého“ (Somer 2005b, s. 113-114), a teda kurdská identita je viac menej jednoliata naprieč Tureckom a severným Irakom, respektíve je aspoň primárnym zdrojom skupinovej identity pre kurdsky hovoriace skupiny, ktorá je získaná narodením a nezahŕňa v sebe žiadnu alebo len malú mieru individuálnej voľby. Táto domnienka vedie k očakávaniu, že upevnenie kurdskej identity prostredníctvom medzinárodne uznanej štátnej suverenity spôsobí, že sa s ňou tureckí i irackí Kurdi stotožnia do väčšej miery ako s alternatívnymi identitami, aké predstavujú náboženstvo, spoločenská trieda, turecká a iracká národná identita. Na druhej strane sa však prejavujú politicko-kultúrne a regionálne rozdiely medzi tureckými a irackými Kurdmi. Skupiny môžu mať zmiešané pojmávanie svojich identít a etnicita tak zápasí s inými zdrojmi príslušnosti ako národné, nadnárodné a regionálne identity. V takomto prípade teda neexistuje žiadny dôkaz, že kurdskosť predstavuje primárnu sociálnu a politickú identitu medzi tureckými a irackými Kurdmi, pretože sociálny a politický význam etnických identít sa môže posunúť behom času a teda jednotlivci či celé skupiny majú na výber kedykoľvek majú prístup k alternatívnym identitám.

Ďalšou obavou je, že povzbudení príkladom faktickej nezávislosti irackých Kurdov, kurdská etnopolitická mobilizácia by sa nutne stala atraktívnejšou pre väčšinu tureckých Kurdov ako iné alternatívne politické zriadenie. Tým by teda kurdská autonómna jednotka v Iraku nevyhnutne posilnila kurdsko-nacionalistickú mobilizáciu v Turecku. Predstava posilnenia kurdskej identity v regióne by mohla podmieniť rivalitné alebo priamo nepriateľské vzťahy s Tureckom. To by však malo destabilizujúce účinky pre Turecko len do takej miery, do akej by tureckí Kurdi videli svoje väzby s irackými Kurdmi ako svoju primárnu identitu a Turci by sa dostali do rivalitnej pozície (Somer 2005b, s. 118).

Na druhej strane sa zase irackí Kurdi obávajú, že by turecká vojenská prítomnosť v Iraku, či už v rámci budovania alebo podpory stability, alebo v snahe definitívne ukončiť separatistické útoky PKK, mohla byť zastieracím manévrom na zakročenie voči kurdskej autonómii. Irackí Kurdi sa preto bránia tureckej angažovanosti na území Iraku, a to aj napriek histórii významnej spolupráce medzi nimi a tureckou vládou v 90. rokoch.

POSTOJ TURECKA KU KURDSKÝM UTEČENCOM Z IRAKU

Turecko je jednou z najvyhľadávanejších krajín v oblasti Blízkeho východu pre žiadateľov o azyl v dôsledku toho, že susedí s viacerými krajinami vyznačujúcimi sa nestabilitou ako Irak alebo Irán. V prípade Turecka aj naďalej zostáva platná geografická výhrada k Európskej konvencii z roku 1951, kde Turecko garantuje štatút utečenca jednotlivcov, ktorí sa stali utečencami v dôsledku udalostí v Európe pred 1. januárom 1951¹⁷. Turecko je jedinou krajinou s touto výhradou a turecká vláda neuznáva neeurópskych utečencov, ale len štatút žiadateľov o azyl, ktorí musia byť povinne registrovaní (Busch 2005, s. 17). Turecké obmedzenia voči utečencom prichádzajúcim od južných a juhovýchodných hraníc sú do veľkej miery spojené s finančnou záťažou a obavami z politickej nestability.

Väčšina utečencov v Turecku pochádza z Iraku, ktorí do Turecka prišli v dôsledku masívneho prenasledovania Saddámovým režimom v 90. rokoch. V dôsledku výhrad ku konvencii sú irackí Kurdi považovaní za „severoírackých bojovníkov“, čo podmieňuje debaty o potrebe zmeny politiky Turecka voči nim, uznanie štatútu utečenca a náležitých práv. Avšak udelenie štatútu utečenca by malo vážne dôsledky pre Turecko, prinajmenšom požiadavka uznania kurdskeho jazyka, keďže medzinárodné právo vyžaduje, aby utečenci boli vzdelávaní v jazyku krajiny ich pôvodu a kurdština je oficiálnym jazykom irackých Kurdov (Kreyenbroek, Sperl 1992, s. 66).

Situácia irackých utečencov v Turecku je komplikovaná a problémom zostáva, že mnoho irackých Kurdov v Turecku predstavuje nelegálnych imigrantov. Väčšina z nich nemá prístup k vzdelaniu, ku ktorému je potrebné platné povolenie k pobytu. Avšak aj v prípade získania štatútu azylanta, mnoho irackých detí nenavštevuje turecké verejné školy, ktoré v ich prípade postrádajú efektivitu, pretože výuka prebieha jedine v turečtine. To znamená podstatnú prekážku pre kurdske deti z Iraku, kde je oficiálnym jazykom kurdština. Na druhej strane hranice v autonómnej kurdskej oblasti severného Iraku, kurdsí utečenci z Turecka, ktorí krajinu opustili v dôsledku prenasledovania, stretov tureckej armády s PKK alebo deportácie zo svojich domovov, majú prístup k vzdelaniu v oficiálne uznanom kurdskom jazyku, čo na druhej strane sťažuje možnosti pre návrat týchto utečencov späť do Turecka, kde sa obávajú ťažkostí pri adaptácii na turecký jazyk, hlavne v prípade školopovinných detí (Busch 2005, s. 20-21). Obmedzenia v jazykovej sfére v prípade užívania jazykov iných ako tureckého

¹⁷ utečenci kvôli okolnostiam druhej svetovej vojny

zostáva aktuálne aj v dnešnej dobe, hlavne v prípade výuky v kurdštine vo verejnom školstve a doteraz neboli podniknuté žiadne kroky uľahčujúce prístup k verejným službám pre tých, ktorí nehovoria turecky (SEC (2008) 2699).

3.2 VPLYV NA REGIÓN BLÍZKEHO VÝCHODU

Nestabilita, zlá ekonomická situácia, odopieranie jazykových práv, potlačené túžby po autonómii alebo štátnej suverenite môžu viesť Kurdov k posilneniu nacionalizmu a k vyvinutiu antagonistických politík voči krajinám, pod ktoré spadajú. Tieto štáty budú na ohrozenie vlastnej integrity reagovať v domácej politike a budú usilovať o potlačenie antagonistických prejavov aj za svojimi hranicami. Nacionalizmus mal oddávna tendenciu prelievat' sa z jedného štátu do druhého, preto v prípade kurdskej rebélie v susednom štáte, môže dôjsť k represiam domáceho kurdskeho obyvateľstva v snahe znemožniť akúkoľvek motiváciu pre podobný čin alebo prehĺbenie pankurdskej identity. Na druhej strane v prípade konfliktov samotných krajín, tieto krajiny často podporovali antagonistické skupiny vrátane Kurdov v nepriateľskej krajine na rozvrátenie štátnej integrity, čo sa prejavilo napríklad v Iránsko-irackej vojne. Kurdi, ktorí obývajú rozmedzie medzi krajinami Blízkeho východu predstavovali často nárazníkovú zónu medzi týmito štátmi, no zároveň akékoľvek snahy o ich cezhraničnú spoluprácu boli potlačené.

Veľký význam na Blízkom východe zastáva Kurdský autonómny región v severnom Iraku, ktorý vyvoláva antagonistické predstavy v susedných štátoch, ale na druhej strane sa táto oblasť musí usilovať o dobré susedské vzťahy zaručujúce jej prežitie. Môže síce podporovať pankurdsú solidaritu a spoluprácu za hranicami, je ale otázne, do akej miery by tak irackí Kurdi činili v snahe vyhnúť sa provokatívnemu správaniu voči svojim susedom a neposkytnúť im žiadnu zámienku na prípadný zásah. História v prípade Kurdov ukázala, že sa nemôžu vždy spoliehať na podporu svetových mocností, pretože tie v oblasti Blízkeho východu sledujú predovšetkým svoje vlastné politické priority a nemôžu alebo nechcú zasahovať do vnútorných záležitostí týchto štátov. Kým nastolenie poriadku a bezpečnosti je jasnou prioritou v Iraku v súčasnej dobe, dlhodobá bezpečnosť záleží na zaistení ekonomickej spolupráce a rozvoji medzi susednými krajinami.

Štáty, pod ktoré Kurdi spadajú rozhodne nejavia záujem podporiť kurdskú autonómiu, alebo dokonca ich právo na sebaurčenie a vzdať sa tak svojich území. Význam kontroly kurdských oblastí vzrástol po objave bohatých zásob vody a ropy a žiadna vláda sa dobrovoľne nevzdá kontroly nad ropnými poliami v kurdskom regióne ako oblastí Rumaylan v Sýrii, Batman a Silvan v Turecku alebo Kirkuk a Khaniqin v Iraku. Rovnako neodovzdá do rúk Kurdov kontrolu nad zásobami vody, ktorá sa rýchlo stáva dôležitejšou ako samotná ropa (McDowall 2005, s. 7).

3.3 KURDSKÁ OTÁZKA V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE

EURÓPSKA ÚNIA

Európska únia sa ku kurdskej otázke vyjadruje predovšetkým v náväznosti na Turecko ako bezprostredného suseda za vonkajšími hranicami EÚ, ktorého strategická poloha zároveň predstavuje bránu do Ázie a je teda výhodné udržiavať s Tureckom priateľské vzťahy. Tieto vzťahy zintenzívnili po zahájení prístupových rokovaní s Ankarou v októbri 2005, odkedy však EÚ podrobuje Turecko kritike a poukazuje na jeho najvýraznejšie deficity v rámci plnenia kodaňských kritérií, ktoré zostávajú v otázke ľudských práv. Turecko má značné nedostatky v zabezpečení: „*stability inštitúcií zaručujúcich demokraciu, právne normy, ľudské práva a ochranu menšín*“ (Evropská komise 2008). Ako uviedol bývalý turecký premiér Mesut Yilmaz: „*turecká cesta do Bruselu vedie cez Diyarbakır a prevažne kurdské oblasti na juhovýchode krajiny*“ (Siegl 2007, s.12).

SPOJENÉ ŠTÁTY

Pre politiku USA voči Kurdom je charakteristický dvojaký meter, kedy Spojené štáty na Kurdov nazerajú podľa toho, v ktorom štáte žijú a akú konkrétnu politiku USA voči danému štátu uplatňujú. Kurdi v Iraku sú považovaní za spojencov kvôli genocíde, ktorou prešli počas Saddámovho režimu a vďaka ich aktívnej podpore pri zvrhnutí jeho režimu. Keď sa po vojne v Zálive viac ako milión Kurdov dalo na útek pred hrozbou Saddámovej odplaty, USA

sa spolu s ďalšími členmi NATO zapojili do zriadenia bezpečnej zóny v severnom Iraku na ochranu Kurdov. Oproti tomu v Turecku, kde žije najväčšia kurdská komunita je postoj voči Kurdom zo strany USA odlišný. Turecko je dôležitým spojencom USA, má druhú najsilnejšiu armádu v NATO a na území Turecka sa nachádzajú americké vojenské základne pre bombardovanie v Iraku a pre tzv. politiku dvojitej sily voči Iránu a Iraku. Turecko je pre USA druhým najvýznamnejším blízkovýchodným spojencom vedľa Izraela a USA nemajú záujem zasahovať do vzťahu Kurdov a ankarskej vlády. USA nemajú vytýčenú jasnú politickú líniu v rámci kurdskej otázky voči Iránu a Sýrii, pre ktoré je taktiež charakteristické utláčanie kurdských menšín na svojom území, ale ich ochrana sa nestala súčasťou americkej politiky. Z toho teda vyplýva, že USA nemajú záujem na zjednotení svojho postoja voči Kurdom a na Blízkom východe sledujú predovšetkým vlastné ciele (Kurdové a Kurdistan 2009).

3.4 ĽUDSKÉ PRÁVA V TURECKU A IRAKU: POHĽAD MEDZINÁRODNÝCH AKTÉROV

OTÁZKA ĽUDSKÝCH PRÁV V TURECKU

Dodržiavanie ľudských práv ako aj dôraz na práva menšín vrátane Kurdov v Turecku je vystavené kritike zo strany Európskej únie, Amnesty International, Human Rights Watch, Kurdish Human Rights Project a ďalších aktérov brániacich ľudské práva. Väčšina z nich vo svojich správach odsudzuje obmedzenia a nedodržiavanie ľudských práv v prípadoch slobody prejavu, nespravodlivých súdnych procesov, zákrokov proti zástancom ľudských práv, vraždám za podivných okolností, mučenia a zlého zaobchádzania s väznenými, neľudských podmienok vo väzniciach, násilia voči ženám a zaobchádzania s utečencami a žiadateľmi o azyl.

Minulý rok sa kurdská otázka v týchto prípadoch dostala na povrch napríklad v prípade právničky Eren Keskin, ktorá bola odsúdená na ročné väzenie za použitie slova „Kurdistan“. Týmto slovom sa previnila podľa článku 216 Trestného zákonníka, ktorý odsudzuje „podnecovanie konfliktu alebo nenávisť medzi obyvateľstvom“. Rozsudok bol nakoniec pod tlakom zmenený na pokutu 3 300 tureckých lír. Žaloba bola taktiež vznesená v prípade

Gülcihana Şimşeka, člena DTP a starostu mesta Van, ktorý bol odsúdený na ročné väzenie za “propagandu teroristických organizácií a jej cieľov”¹⁸ v náväznosti na oslovenie vodcu PKK Abdullahu Öcalana ako “pán”. Ďalší Kurdi boli odsúdení kvôli údajnému členstvu v “ilegálnych organizáciach” naviazaných na PKK alebo priamo za podporu aktivít PKK (Amnesty International Report 2008).

Medzinárodné organizácie často poukazujú, že prokurdské strany čelia obavám zo svojho zrušenia ústavným súdom pre vystupovanie a aktivity považované za prejavy separatizmu. Súd v januári 2008, ktorý rozhodoval v prípade zrušenia prokurdskej strany,¹⁹ stanovil precedens: výroky týkajúce sa kurdských problémov spadajú do ohraničenej slobody prejavu. Vláda musela pod tlakom EÚ prijať úpravy v prípade článku zákona odsudzujúceho prehlásenia „verejne poškodzujúce tureckosť“ alebo štátne inštitúcie,²⁰ vďaka čomu musí teraz ministerstvo spravodlivosti zaručiť povolenie pre vyšetrovanie v množstve prípadov spadajúcich pod tento článok, ktoré sa odohrali minulý rok. Žalobcovia ďalej používali články trestného zákonníka, zákona o tlači a zákona proti terorizmu na vznesenie žalôb voči prejavom v roku 2008. Na ich základe boli obvinení stovky novinárov, spisovateľov, vydavateľov, akademikov, zástancov ľudských práv a zástupcov kurdských politických strán a združení, v niektorých prípadoch za iniciatívy vlády. Najviac rozsudkov v prípade zástancov ľudských práv predstavujú priestupky v rámci prejavov spadajúce do zákona proti terorizmu a zvyčajne končia pokutami a suspendovaním. Tí ako aj ďalší civilisti sú často vystavovaní neprimeranej reakcii zo strany polície vrátane hrubého zaobchádzania počas protestov a demonštrácií ako napríklad v marci počas osláv kurdského nového roka Newroz (Human Rights Watch 2009b).

Výrazné reštrikcie sa objavujú v politickej reprezentácii, kedy okrem zákazu kurdštiny ako politického jazyka sú kurdské strany vystavené prenasledovaniu a častým objektom zákazu svojej činnosti kvôli obvineniam z ich napojenia na teroristické siete, hlavne na PKK. V súčasnosti prebieha proces s DTP, kurdskou najväčšou stranou, ktorá má štvrté najväčšie zastúpenie v parlamente. V prípade jej zákazu tureckým ústavným súdom by posun smerom k politickej pluralite dostal ďalšiu ranu. Zákaz DTP by znamenal zakázanie v poradí štvrtej kurdskej strany od roku 1993 a prvej od začiatku prístupových rokovaní s EÚ v roku 2005.

¹⁸ Článok 7 (2) Zákona proti terorizmu

¹⁹ Kurdish Rights and Freedoms Party

²⁰ Článok 301 Trestného zákonníka 2005

DTP trvá na tom, že jej kampaň za kurdský jazyk a kultúrne práva prebieha výhradne prostredníctvom politických prostriedkov a o pomoc sa obrátila na Európsky parlament a ďalšie medzinárodné authority. Situácia sa vyostрила po prekvapivom úspechu kurdskej strany v posledných voľbách do obecných zastupiteľstiev prebiehajúcich v marci, kedy DTP zdvojnásobila počet svojich samosprávnych celkov a stala sa prvou v desiatich provinciách na východe a juhovýchode krajiny. Vynárajú sa predpoklady, že zákaz DTP by mohlo opätovne vyburcovať kurdsý nacionalizmus (Tran 2009).

Human Rights Agenda Association zverejnila správu, že kým turecký trestný zákonník mal odsudzovať nenávistné prejavy voči menšinám, tieto opatrenia boli použité proti osobám kritizujúcim diskrimináciu menšín a výrazy podnecujúce násilie voči menšinám zostali imúnne voči právnemu nariadeniu. V správe Tureckej vlády a Európskej únii, medzinárodná organizácia pre ochranu práv menšín Minority Rights Group informuje, že diskriminačné zaobchádzanie s kurdskými občanmi, hlavne vnútorne presídlenými osobami, zostáva problémom v západných častiach krajiny (IHF 2006).

Turecko nepodniklo žiadne výraznejšie kroky v poskytnutí práv určitým skupinám tureckých občanov na základe ich etnického pôvodu, náboženstva alebo jazyka v rámci zachovania vlastnej identity. Plné rešpektovanie a ochrana jazyka, kultúry, slobody združovania sa, zhromažďovania sa, prejavu a náboženstva a efektívna účasť na verejnom živote pre všetkých občanov bez ohľadu na ich pôvod neboli zatiaľ plne dosiahnuté (SEC (2008) 2699).

V prípade médií platia aj naďalej reštrikcie ako aj zásadné obmedzenia vo vysielaní v iných jazykoch ako tureckom. Hoci existujú snahy o zlepšenie tejto situácie, spustenie nových kanálov vysielajúcich v menšinových jazykoch je neustále odkladané alebo krátko po ich spustení zrušené. Naďalej pokračujú časové obmedzenia pri vysielaní televíznych a rádiových programoch v kurdštine a sú vystavené prísnemu monitorovaniu. V súčasnosti prebieha niekoľko súdnych procesov a vyšetrovaní voči GUN TV- jedinému televíznemu kanálu v súčasnosti vysielajúcemu v kurdštine- v náväznosti na texty kurdských piesní, ktoré kanál vysielal (SEC (2008) 2699).

V Turecku je potrebný ešte veľký pokrok v eliminácii diskriminácie a systematického porušovania ľudských práv občanov, predovšetkým v citlivej otázke kurdskej populácie. Kurdi sú vystavení diskriminácii a násiliu aj napriek očakávaniam, že prístupové rokovania Turecka s EÚ povzbudia Turecko k zmene tejto situácie. Väčšina prípadov porušovania

Ľudských práv Kurdov sa vzťahuje na prípady obmedzovania slobody prejavu, hlavne v náväznosti na ochranu „tureckosti“ a neprimerané reakcie policajných a armádnych jednotiek vrátane neoprávneného väznenia a mučenia. Naďalej pokračuje obmedzovanie jazykových práv v prípade iných jazykov ako tureckého a široké uplatňovanie Zákona proti terorizmu hlavne v náväznosti na pôsobenie prokurdských strán alebo hľadanie často aj fiktívnych spojitostí s PKK (Kurdish Human Rights Project).

OTÁZKA ĽUDSKÝCH PRÁV V KURDSKOM REGIÓNE IRAKU

Od americkej invázie v roku 2003 Kurdsý región Iraku prežíva podstatne stabilnejšie obdobie na rozdiel od zvyšných častí krajiny. Zaznamenáva ekonomický rast, rozšírenie občianskej spoločnosti vrátane založenia nevládných organizácií aktívnych v proklamovaní a ochrane ľudských práv a pokrok v tejto oblasti presadzuje aj Kurdsá regionálna vláda. V polovici roku 2008 prepustila stovky politicky zadržianých osôb, z ktorých mnohí boli väznení bez rozsudku či súdu niekoľko rokov. Zlepšila irackú legislatívu napríklad Zákonom o tlači v septembri 2008, ktorý rozšíril slobodu prejavu a dodatok k Právu osobného štatútu, schválený v októbri 2008, posilnil práva žien. Avšak aj napriek týmto pozitívnym a povzbudivým krokom, vážne porušovania ľudských práv pretrvávajú a je ich nutné riešiť. Obzvlášť nové opatrenia je potrebné prijať v prípade vnútornej vládnej bezpečnostnej služby Asayish z dôvodu jej obvinení z mučenia, únosov a ďalších vážnych porušení ľudských práv ako aj prípadov násilia a diskriminácie voči ženám. KRG musí prijať ďalšie kroky v prípade slobody prejavu, vrátane slobody médií zohľadňujúc potrebu zásadnej úlohy médií v rámci verejného dohliadania a informovania verejnosti (Amnesty International 2009a).

Kurdske bezpečnostné zložky v severnom Iraku bežne praktizujú mučenie a bránia základným právam väznených, vrátane práva na náležitý proces a spravodlivý súd ako prízvukujú medzinárodné štandardy. Dve ústredné politické strany v kurdskom regióne KDP a PUK majú obe vlastné bezpečnostné zložky známe ako Asayish, ktoré operujú bez kontroly regionálneho vládneho ministerstva vnútra a vyznačujú sa vlastnými praktikami voči uväzneným, hlavne obvinených v náväznosti na terorizmus (Amnesty International 2009a).

V júli 2006 Národné zhromaždenie Kurdistánu prijalo zákon o boji proti terorizmu v Kurdsom regióne Iraku, ktorý odsudzuje široké spektrum útokov považovaných za

terorizmus. Tento zákon však neobjasnil právny štatút tých, ktorí boli podozrievaní z terorizmu pred touto právnou úpravou (Human Rights Watch 2009a).

Sloboda prejavu zostáva naďalej výrazne obmedzovaná v praxi napriek nedávnomu zákazu väznenia v prípade publikovania provokatívnych článkov. Novinári boli uväznení a v niektorých prípadoch vystavení bitke bezpečnostnými zložkami Asayih, hlavne v prípade publikovania článkov kritizujúcich vládne politiky, alebo poukazovania na náväznosť s korupciou a protekcionárstvom vo vláde a v dominantných politických stranách (Human Rights Watch 2009a).

Dôsledkom reštrikcie väčšina médií nasleduje oficiálnu líniu a vyhýba sa kritike KRG, bezpečnostnej zložky Asayih, zpravodajským agentúram a hlavným politickým stranám. V poslednej dobe však začína vznikať nezávislá tlač ako Hawlati a Awene, ktorá sa javí kritickejšia k politike KRG a k ďalším otázkam ako korupcia, protekcionárstvo a nedostatočná transparentnosť v ministerstvách KRG a politických stranách KDP a PUK. Tieto noviny začínajú postupne získavať vplyv v regióne. Následkom je zvýšenie zatýkania a ďalších krokov voči novinárom, ktorí sú často prenasledovaní silami Asayish a niektoré noviny boli žalované priamo zo strany KRG.²¹ Vláda tieto činy ospravedlňuje výrokmi, že tieto média zlyhali v prijatí dobrých redakčných štandardov a preukázali nedostatok rešpektu sociálnej a kultúrnej tradícii. Návrh zákona o tlači bol prvýkrát schválený v decembri 2007 parlamentom KRG, no bol veľmi reštriktívny a ukladal ťažké finančné pokuty a dokonca aj väznenie pre žurnalistov považovaných za vinných z množstva nejasných priestupkov ako „rušenie bezpečnosti“, „šírenie strachu“ a „podpora terorizmu“. Avšak vplyvom medzinárodnej a miestnej kritiky, prezident tento návrh vrátil späť k revízii a v septembri 2008 bol prijatý nový zákon, ktorý odstraňuje väznenie ako trest pre priestupky novinárov a redukuje pokuty v rámci výkonu ich povolania. V praxi však novinári zostávajú terčom zo strany Assayih aj naďalej (Amnesty International 2009a).

Hoci Kurdský región Iraku zaznamenáva najväčší pokrok v prípade ochrany ľudských práv v porovnaní s nestabilným zvyškom krajiny, výrazne zaostáva za medzinárodnými štandardmi. Na jeho ceste za demokraciou bude ešte potrebných veľa tlakov zo strany zahraničných aktérov ako aj iniciatív o zmeny vychádzajúce z vnútra krajiny.

²¹ Noviny Hawlati

ZÁVER

V prípade Turecka a Iraku je nemožné vytvoriť etnicky homogénny štát bez použitia represívnych prostriedkov. Na druhej strane nie je možné zaručiť právo na sebaurčenie každej skupine, ktorá ho požaduje. Existencia politických hraníc podmieňuje vytvorenie menšinových skupín v štáte, ktoré by mali získať určité špecifické práva, avšak zároveň každá spoločnosť potrebuje dosiahnuť istú mieru integrácie. Niektoré modely spoločností dokazujú, že je možné mierumilovne nažívať v etnicky zmiešanej komunite. Skutočnosť iných zase ukazuje, že jediným možným spôsobom predchádzania vnútroštátnych stretov je oddelenie odlišných skupín. Do akej miery je možné doterajšie modely fungujúce vo svete aplikovať na kurdskú spoločnosť a v akom rozsahu situácia Kurdov vyžaduje individuálny prístup?

Otázka kurdského usporiadania sa po dlhých rokoch záujmového vákua zo strany vonkajších aktérov dostáva konečne do povedomia. Je však komplikované nájsť adekvátne riešenie ich situácie, keďže Kurdi predstavujú heterogénnu skupinu s rôznymi stupňami integrácie so zvyškom majoritnej spoločnosti, rôznymi úrovňami etnického a národného sebauvedomenia a vyznačujú sa jazykovými, náboženskými a geografickými rozdielmi. Podmienky, ktoré môžu byť aplikované v Iraku, ktorý čelí secesionistickým snahám zo strany majoritných menšín nie je možné aplikovať v Turecku, ktoré je extrémne citlivé na porušenie svojich vonkajších hraníc.

Kurdi v týchto štátoch zdieľajú spoločné dejiny a zažili podobný postoj k svojej existencii zo strany štátu či už v miernejšej alebo radikálnejšej forme. Snahy potlačiť kurdskú identitu sa však presadiť nepodarilo a namiesto vytvorenia homogénneho národného štátu, o ktorý sa štáty s kurdskou menšinou usilovali, došlo k povzbudeniu ich nacionalizmu. Súčasná situácia ukazuje, že daná politika nebola optimálna a minula sa očakávanému účinku. Je otázne, ako by sa situácia vyvinula, ak by podmienky pre Kurdov boli nastavené v inej podobe. To môže ukázať budúcnosť, pretože súčasné tendencie začínajú byť k ich otázke otvorenejšie a zároveň sa zvyšuje miera angažovanosti vonkajších aktérov.

Odveká túžba Kurdov zjednotiť sa pod vlastnou spoločnou vlajkou je dnes v podstate utópiou, pretože podmienky na ich prípadnú secesiu sú v každom štáte odlišné a aj medzi samotnými Kurdmi prevládajú značné rozdiely. Okrem toho pre vytvorenie štátnej suverenity je nevyhnutné medzinárodné uznanie a akceptácia susedných štátov, čo je v súčasnej dobe

v prípade Kurdov veľmi nepravdepodobné. Susedné štáty rozhodne tieto snahy o odtrhnutie vlastného územia nepodporia a medzinárodní aktéri sa vyhýbajú prílišnému zásahu do vnútornej záležitostí daných štátov a sledujú predovšetkým vlastné záujmy. Secesia by bola možná jedine v prípade výrazného oslabenia ovládajúcich štátov ako Turecko, Irak a Irán, ak nie rovno ich kolapsu, ktorý by však musel byť nezvratiteľný a nevyhnutnosťou by zároveň bola značná podpora svetových veľmocí.

Ďalšou možnosťou ich usporiadania je poskytnutie autonómie, čo sa zatiaľ podarilo len v prípade Kurdskej autonómnej zóny v severnom Iraku, ktorá v posledných rokoch preukázala svoju životaschopnosť. Otázkou zostáva, do akej miery je v prípade Kurdov možné vytvoriť autonómiu bez preliatia do secesionistických úsilí. Autonómia sa môže presadiť len v štátoch, kde je aplikovaná vláda práva a kde sú vládovia podriadení právnym a inštitucionálnym princípom štátu. Je problematické dosiahnuť politické riešenie v prípade autoritárnych režimov, hlavne z pozície slabšieho. Turecko je považované za krajinu, kde sa do značnej miery uplatňuje slobodný politický proces, Kurdi tu však nie sú v rovnocennom postavení a ich práva sú stále výrazne obmedzované. Na druhej strane v Iraku, ktorý rozhodne nie je považovaný za ukážkový príklad demokracie, sa Kurdi tešia vlastnej autonómii na severe krajiny.

Najschodnejším riešením, ktoré je možné aplikovať vo všetkých krajinách s kurdskou menšinou, je väčší rešpekt voči Kurdom, uznanie ich rovnocenného postavenia a prináležiacich práv a výraznejšia integrácia do spoločenského života. K tomu by mohli dopomôcť vplyvy vonkajších aktérov, hlavne Spojených štátov a Európskej únie. Spojené štáty by v rámci svojho pôsobenia v Iraku mohli ovplyvniť situáciu v Kurdskej autonómnej zóne podporou k väčšej demokracii a sprostredkovať rozhovory o vnútornom usporiadaní štátu medzi kurdskou, šíitskou a sunitskou stranou. Vstup Turecka do EÚ by zase mohol podmieniť väčšiu otvorenosť pluralitnej spoločnosti, ktorá by mohla viesť k demokratickejšiemu prístupom ku kurdskej otázke.

ZDROJE

KNIŽNÉ ZDROJE

Cabada, Ladislav a Rosůlek, Přemysl (2002): *Evropa národů, patriotů a integrace*. Katedra humanitních studií ZČU v Plzni: Aleš Čeněk, s. 30-40.

Ghassemlou, Abdul Rahman (1965): *Kurdistan and the Kurds*. Praha: Československá akademie věd, 303 s.

Kreyenbroek, Philip G. a Sperl, Stefan (1992): *The Kurds: A Contemporary Overview*, Routledge, s. 1-142.

Křikavová, Adéla. a Černý Václav (1985): *Národnostní problematika v zemích Západní Asie (Kurdové, Čerkesové)*, Praha: Orientální ústav Československé akademie věd, 92 s.

McDowall, David (2005): *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris & Co Ltd, s. 1-17, 287-460.

O'Nions, Helen (2007): *Minority rights protection in international law* [online]. Ashgate Publishing, Ltd., s. 179-183. Dostupné z:
http://books.google.cz/books?id=IN1Nj_IjUiUC&pg=PA181&lpg=PA181&dq=1977+report+of+Francesco+Capotorti&source=bl&ots=ZrnF_7vgjh&sig=xj3cqFpCsGu2phzXQQDVMzfBTk&hl=cs&ei=7GgQSu_ZCYuO_Qbjg5XFBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2 [cit. 2009-05-10].

Romano, David (2006): *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, Cambridge Middle East Studies, Cambridge University Press, s. 1-24, 183-221.

Siegl, Erik (2007): *Výzva kurdské otázky, Turecko na křižovatce, Mezinárodní politika* 9/2007.

Smith, Anthony D. (1993): *National identity* [online]. University of Nevada Press, s. 14-28. Dostupné z:
<http://books.google.com/books?id=bEABjHBlXR8C&printsec=frontcover&hl=cs#PPA23,M1> [cit. 2009-05-17].

ODBORNÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

Ahmady, Kameel (2005): *The Construction and Perception of 'Kurdishness' among Iranian Kurds in the wake of Kurdish advances in Iraqi Kurdistan* [online]. Dostupné z: <http://www.kameelahmady.com/articles/The%20Construction%20and%20Perception.pdf> [cit. 2009-04-30].

Busch, Kirsten J. (2005): *Turkey's Emergency Education Response to Iraqi Refugees and Kurdish Returnees: Politics and Provisions* [online]. Columbia University, s. 15-25. Dostupné z: http://www.tc.columbia.edu/students/sie/journal/Volume_2/Busch.pdf [cit. 2009-03-30].

Council of Europe (2005): *Framework Convention for the Protection of National Minorities* [online]. European Treaty Series- No. 157, Strasbourg. Dostupné z: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/157.htm> [cit. 2009-04-05].

Gresh, Geoffrey, Chorev, Matan (2006): *Turkish-Kurdish Reconciliation: Promise and Peril* [online]. 11s. Dostupné z: http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_71.pdf [cit. 2009-04-20].

Gunter, Michael M. (2009): *Review essay: Kurdish Scholarship Comes of Age* [online]. Middle East Policy, FindArticles.com. Dostupné z: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa5400/is_200810/ai_n29493308/ [cit. 2009-05-16].

Hamrén, Ellinor (2007): *EU, Turkey and the Kurds: The Turkish discussion on minority rights* [online]. Stockholm University, 51 s. Dostupné z: <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:196992> [cit. 2009-03-17].

IHF (2006): *Report on Turkey* [online]. Human Rights in the OSCE Region. Dostupné z: http://www.ihf-hr.org/documents/doc_summary.php?sec_id=3&d_id=4255 [cit. 2009-03-20].

International Crisis Group (2005): *Iraq: allaying Turkey's fears over Kurdish ambitions* [online]. Middle East Report: No. 35, Brussels. Dostupné z: <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3241&l=1> [cit. 2009-04-14].

Katzman, Kenneth (2009): *The Kurds in Post-Saddam Iraq* [online]. CRS Report for Congress. Dostupné z: <http://ftp.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22079.pdf> [cit. 2009-04-30].

Kirişçi, Kemal (2008): *Revisiting Turkey's Kurdish Problem* [online]. Discussion Paper Series 2008/01, Edam, 10 s. Dostupné z: <http://www.edam.org.tr/images/PDF/yayinlar/makaleler/edam-discussion%20paper1%202008.pdf> [cit. 2009-01-08].

Nas, Cigdem (1998): *The Approach of the European Parliament to the Issue of Ethnic Minorities and Minority Rights in Turkey within the Context of the European Minority Rights Sub-Regime* [online]. European Community Institute, Marmara University, Istanbul. Dostupné z: <http://aei.pitt.edu/404/01/jmwp18.htm> [cit. 2009-04-05].

O'Leary, Carole A. (2002): *The Kurds of Iraq: Recent history, future prospects* [online]. Meria, Volume 6, No. 4 - December 2002. Dostupné z: <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue4/jv6n4a5.html> [cit. 2009-03-15].

Oxford Islamic Studies Online (2009): *Mustafa Kemal Atatürk* [online]. Oxford University Press. Dostupné z: <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0083#AtatrkanIslam> [cit. 2009-02-16].

Paker, Evren Balta (2005): *The Ceasefire This Time* [online]. Middle East Report, 31.8.2005. Dostupné z: <http://www.merip.org/mero/mero083105.html> [cit. 2009-04-20].

SEC (2008) 2699: *Turkey 2008 Progress Report* [online]. Commission Staff Working Document, Brussels, 5.11.2008. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf [cit. 2009-04-05].

Somer, Murat (2005a): *Defensive- vs. liberal-nationalist perspectives on diversity and the Kurdish conflict: Europeanization, the internal debate, and Türkiyelilik* [online]. New Perspectives on Turkey, no. 32, s. 73-91. Dostupné z: <http://portal.ku.edu.tr/~musomer/Somer,%20NPT%20Final.pdf> [cit. 2009-03-20].

Somer, Murat (2005b): *Failures of the Discourse of Ethnicity: Turkey, Kurds, and the Emerging Iraq* [online]. Security Dialogue vol. 36, no. 1, s. 109-128. Dostupné z: http://portal.ku.edu.tr/~musomer/research_files/Somer%20Sec%20Dialogue%20article%20final.pdf [cit. 2009-03-25].

Stansfield, Gareth (2006): *The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974* [online]. The Middle East Online Series 2: Iraq 1914-1974, Thomson Learning EMEA Ltd, Reading. Dostupné z: http://mlr.com/DigitalCollections/whitepapers/GML41807_TheKurdishQuestion.pdf [cit. 2009-04-30].

The International Journal of Kurdish Studies (2000): *Kurds and Kurdistan: Facts and Figures* [online]. Dostupné z: <http://www.xs4all.nl/~tank/kurdish/htdocs/facts/demographic.html>

Treaty of Peace with Turkey signed at Lausanne [online]. The Convention respecting the regime of the straits and other instruments signed at Lausanne, Section III: Protection of minorities, Article 39, 24.7.1923. Dostupné z: <http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/grecia1.pdf> [cit. 2009-03-20].

OSTATNÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

Amnesty International (2008): *Report on Human Rights in Republic of Turkey* [online]. Dostupné z: <http://www.amnesty.org/en/region/turkey/report-2008> [cit. 2009-03-25].

Amnesty International (2009a): *Hope and fear. Human rights on the Kurdistan Region of Iraq* [online]. Dostupné z: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE14/006/2009/en/c2e5ae23-b204-4b46-b7f5-06dc1501f62f/mde140062009en.pdf> [cit. 2009-03-25].

Amnesty International (2009b): *Turkey fails to protect asylum-seekers* [online]. Dostupné z: <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/report/turkey-fails-protect-asylum-seekers-20090422> [cit. 2009-04-30].

Dubovický, Ivan: *Úvod do studia etnicity* [online]. Dostupné z: <http://www.rychlik.wz.cz/FILE/etnicita.doc> [cit. 2009-04-14].

Evropská komise (2008): *Kodaňské kritéria* [online]. Slovník pojmů, Česká republika. Dostupné z: http://ec.europa.eu/ceskarepublika/information/glossary/term_182_cs.htm [cit. 2009-04-14].

Human Rights Watch (2007): *Iraq: Kurdistan Security Forces Torture Detainees* [online]. Dostupné z: <http://www.hrw.org/en/news/2007/07/02/iraq-kurdistan-security-forces-torture-detainees> [cit. 2009-04-05].

Human Rights Watch (2009a): *Iraq* [online]. Country Summary. Dostupné z: http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/iraq.pdf [cit. 2009-04-05].

Human Rights Watch (2009b): *Turkey* [online]. Country Summary. Dostupné z: http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey.pdf [cit. 2009-04-05].

Kurdish Human Rights Project (2009a). Dostupné z: <http://www.khrp.org>

Kurdish Human Rights Project (2009b). Dostupné z: <http://www.khrp.org/content/view/279/128/> [cit. 2009-05-04]

Kurdistan Regional Government (2009). Dostupné z: <http://www.krg.org/articles/?lngnr=12&areanr=61&smap=03010000> [cit. 2009-03-20].

Kurdové a Kurdistan (2009). Econnect 2002. Dostupné z: <http://kurdove.ecn.cz/> [cit. 2009-03-20].

Londoño, Ernesto (2009): *Kurds, Arabs Maneuver Ahead of U.N. Report on N. Iraq* [online]. Washington Post Foreign Service. Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/16/AR2009041604007.html> [cit. 2009-03-30].

Özerkan, Fulya (2008): *Turkey Denies Minority Deal* [online]. Hürriyet. Dostupné z: <http://www.hurriyet.com.tr/english/domestic/10659239.asp> [cit. 2009-04-07].

Pilehvar, Behzad (2007): *The Plight of Northern Iraqi Refugees in Turkey* [online]. 30.4.2007. Dostupné z: http://pilehvar.blogspot.com/2007/03/plight-of-northern-iraqi-refugees-in_30.html [cit. 2009-04-01].

Renwar (2009): *Kurds: Land and ecology* [online]. Dostupné z: http://images.google.cz/imgres?imgurl=http://www.renwar.com/img/kurds/kurd.jpg&imgrefurl=http://www.renwar.com/%3Fsection%3Dkurds&usg=__2StDQMXqzUaoDqaVMf1gw_eJcpM=&h=533&w=437&sz=109&hl=cs&start=14&um=1&tbnid=kLv9hWX2uvxNM:&tbnh=132&tbnw=108&prev=/images%3Fq%3Dkurd%26hl%3Dcs%26lr%3D%26sa%3DG%26um%3D1 [cit. 2009-05-04].

Taneja, Preti (2007): *Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq's minority communities since 2003* [online]. Minority Rights Group International, 44s. Dostupné z: <http://www.minorityrights.org/download.php?id=280> [cit. 2009-03-30].

Tran, Mark (2009): *Turkey's main Kurdish party appeals for help after crackdown* [online]. Guardian, 27.4.2009. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2009/apr/27/turkey-kurds-arrests-appeal> [cit. 2009-04-30].

Turkish Times (2002): *Turkey Prepares for Iraqi Refugees* [online]. December 1-15, 2002, Year 13, No. 312. Dostupné z: http://www.theturkishtimes.com/archive/02/12_01/f_refugee.html [cit. 2009-03-25].

Wikipedia (2009): *File:Autonomous Region Kurdistan en.png* [online]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Autonomous_Region_Kurdistan_en.png [cit. 2009-05-04]

Woodrow Wilson's 14 Points [online]. 8.1. 1918. Dostupné z: <http://www.hbci.com/~tgort/14points.htm> [cit. 2009-03-20].

Yglesias (2009): *Iraqi Self-Identification* [online]. Dostupné z: http://yglesias.thinkprogress.org/archives/2009/01/iraqi_self_identification.php [cit. 2009-05-04].

PRÍLOHY

ČASOVÁ OS KURDOV V TURECKU A IRAKU

CHRONOLÓGIA KURDOV V TURECKU

1920: Sèvreská zmluva- povojnové usporiadanie Osmanskej ríše; zahrňuje autonómnu oblasť pre Kurdov

1923: Zmluva z Lausanne- nezávislosť Turecka; rozdelenie kurdskej oblasti medzi Turecko, Irak a Sýriu

1920-1930: Povstania proti novej Tureckej republike, všetky potlačené

1978: Založenie PKK; cieľom je získať pre Kurdov nezávislosť

1980-1983: Prijatie zákonov zakazujúcich používanie kurdštiny a vlastníctvo písomných alebo zvukových materiálov v kurdštine

1984: Začiatok ozbrojeného boja PKK; podpora Kurdov na juhovýchode krajiny poháňaná nacionalizmom a nespokojnosťou so životnými podmienkami

1988: Koniec Iránsko-irackej vojny; kampaň al-Anfal- útek tisícov irackých Kurdov cez hranice do Turecka

1991: Zrušenie zákazu používania kurdštiny v súkromnej sfére, ďalej ale zostáva nelegálna v školách, médiách a politickom živote

1992: Rozsiahly útok tureckej armády na základne PKK v Iraku

1993: Zásah bezpečnostných zložiek na juhovýchode krajiny po zvýšení intenzity bojov

1994: Leyla Zana, prvá kurdska členka Tureckého parlamentu odsúdená za „separatistický prejav“, keď po prísaha v turečtine použila pár slov v kurdštine

1995: Vojenská operácia proti základniam PKK v Iraku

1999: Zatknutie vodcu PKK Abdullaha Öcalana; odsúdený k trestu smrti za vlastizradu a separatizmus; podnietenie teroristických útokov v Turecku i zahraničí

2002: Zrušenie trestu smrti v Turecku, Öcalanov rozsudok je zmenený na doživotie

2004: Vysielanie prvého programu v kurdskom jazyku tureckou štátnou televíziou

Október 2007: Eskalácia útokov PKK proti Turecku; turecký parlament povoľuje umiestnenie vojakov v severnom Iraku

December 2007: Bombardovanie oblastí v provincii Dohuk v severnom Iraku zamierených proti PKK

CHRONOLÓGIA KURDOV V IRAKU

1918: Sheikh Mahmoud Barzanji sa stáva miestodržiteľom Sulejmanie pod britskou správou; organizuje povstanie za nezávislý „Kurdistan“ (končí porážkou)

1920: Sèvreská zmluva - povojnové usporiadanie Osmanskej ríše

1925: Rozhodnutie Spoločnosti národov o pripojení provincie Mosul k Iraku; podmienkou je mandát Veľkej Británie nad Irakom ďalších 25 rokov kvôli zaručeniu autonómie Kurdov

1932: Formálna nezávislosť Iraku (naďalej závislý na Británii)

1970: KDP (Mustafa Barzani) dospela k dohode s Bagdadom o autonómii pre Kurdistan a politickú reprezentáciu v bagdadskej vláde

1974: Kľúčové časti dohody nie sú naplnené, podmieňujú spory

1971-1980: Vyhnanie viac ako 200 000 Faili (šiiťskych) Kurdov z Iraku

1979: K moci sa dostáva Saddám Husajn

1980-88: Iránsko-iracká vojna

1983: Masaker rodu Barzani irackou vládou

1987-1989: genocídna kampaň al-Anfal spustená irackou vládou proti kurdským civilistom; masové popravy a zmiznutia, rozsiahle použitie chemických zbraní, zničenie asi 2 000 dedín, vidiecka ekonomika a infraštruktúra (obete na životoch približne 180 000)

16.-17.3.1988: Zhodenie chemických zbraní na mesto Halabja tureckými vládnymi lietadlami (obete približne 4 000- 5 000 ľudí; hlavne civilistov)

1990: Anexia Kuvajtu

1991: Povstanie Kurdov proti irackej vláde; iracká armáda povstanie potláča; útek Kurdov do hôr; začína humanitárna kríza; západné veľmoci vyhlasujú bezletovú zónu na 36. rovnobežke a návrat utečencov; nastolenie vnútornej blokády kurdskej oblasti zo strany vlády

1992: Iracká kurdská fronta, aliancia politických strán, uskutočňuje parlamentné a prezidentské voľby a vyhlasuje Kurdsú regionálnu vládu

1994: Dohody o rozdelení moci medzi DKP a PUK sa rozpadajú, čo vedie k občianskej vojne a dvom oddeleným správam, samostatne v Erbile a Suleimaniahu

1998: KDP a PUK podpisujú Washingtonskú dohodu ukončujúcu občiansku vojnu

2003: Pešmerga, kurdske oficiálne armádne zložky bojujú po boku koalických síl za oslobodenie Iraku od vlády Saddáma Husajna

31.1.2005: Masoud Barzani sa stáva prvým prezidentom Kurdskeho regiónu; Jalal Talabani sa stáva irackým prezidentom

2006: Dohoda medzi stranami PUK a KDP o jednotnej správe

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ KURDOV (V MILIÓNOCH)

Tabuľka 1: ROK 1990

ŠTÁT	TURECKO	IRAK	IRÁN	SÝRIA
CELKOVÁ POPULÁCIA	56.7	18.8	55.6	12.6
CELKOVÁ KURDSKÁ POPULÁCIA	13.7	4.4	6.6	1.3
PERCENTUÁLNE ZASTÚPENIE KURDOV	24.1	23.5	12.4	9.2

Zdroj: The International Journal of Kurdish Studies (2000).

CELKOVÝ POČET KURDOV (VO VŠETKÝCH KRAJINÁCH): 26.3

Tabuľka 2: ROK 2000

ŠTÁT	TURECKO	IRAK	IRÁN	SÝRIA
CELKOVÁ POPULÁCIA	65.9	26.5	73.9	17.2
CELKOVÁ KURDSKÁ POPULÁCIA	18.7	6.4	9.0	1.6
PERCENTUÁLNE ZASTÚPENIE KURDOV	28.4	24.0	12.6	9.2

Zdroj: The International Journal of Kurdish Studies (2000).

CELKOVÝ POČET KURDOV (VO VŠETKÝCH KRAJINÁCH): 36.2

Tabuľka 3: ROK 2020 (PREDPOKLAD)

ŠTÁT	TURECKO	IRAK	IRÁN	SÝRIA
CELKOVÁ POPULÁCIA	87.5	44.8	130.6	28.0
CELKOVÁ KURDSKÁ POPULÁCIA	32.3	10.9	16.2	2.7
PERCENTUÁLNE ZASTÚPENIE KURDOV	36.9	24.5	12.0	9.8

Zdroj: The International Journal of Kurdish Studies (2000).

CELKOVÝ POČET KURDOV (VO VŠETKÝCH KRAJINÁCH): 63.0

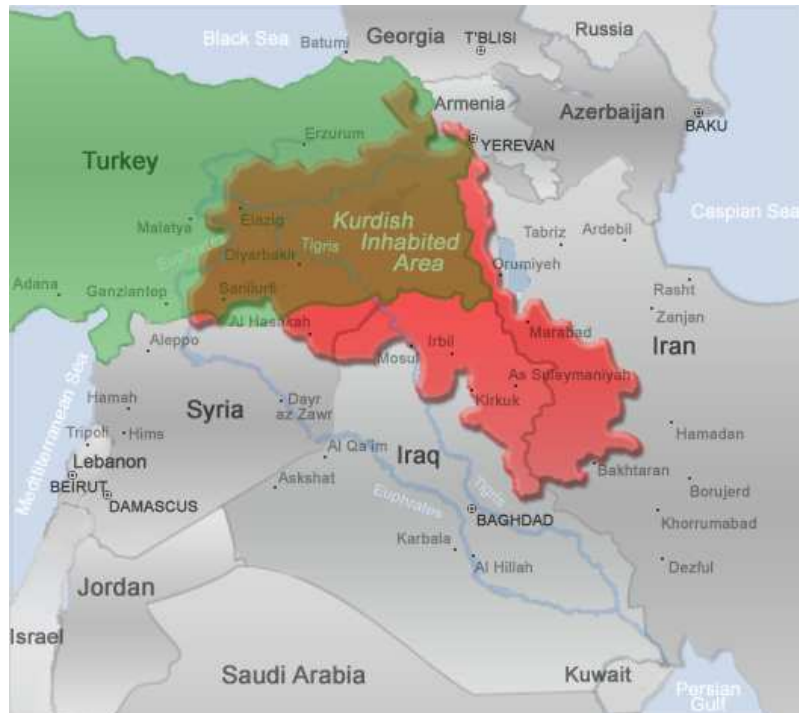
GEOGRAFICKÉ VYMEDZENIE KURDOV

Obrázek 1: KURDSKÁ OBLASŤ

Zdroj: Renwar (2009).

Obrázok 2: ÚZEMIE OBÝVANÉ KURDMI V TURECKU

Zdroj: Kurdish Human Rights Project (2009b).

Obrázok 3: ÚZEMIE OBÝVANÉ KURDMI V IRAKU

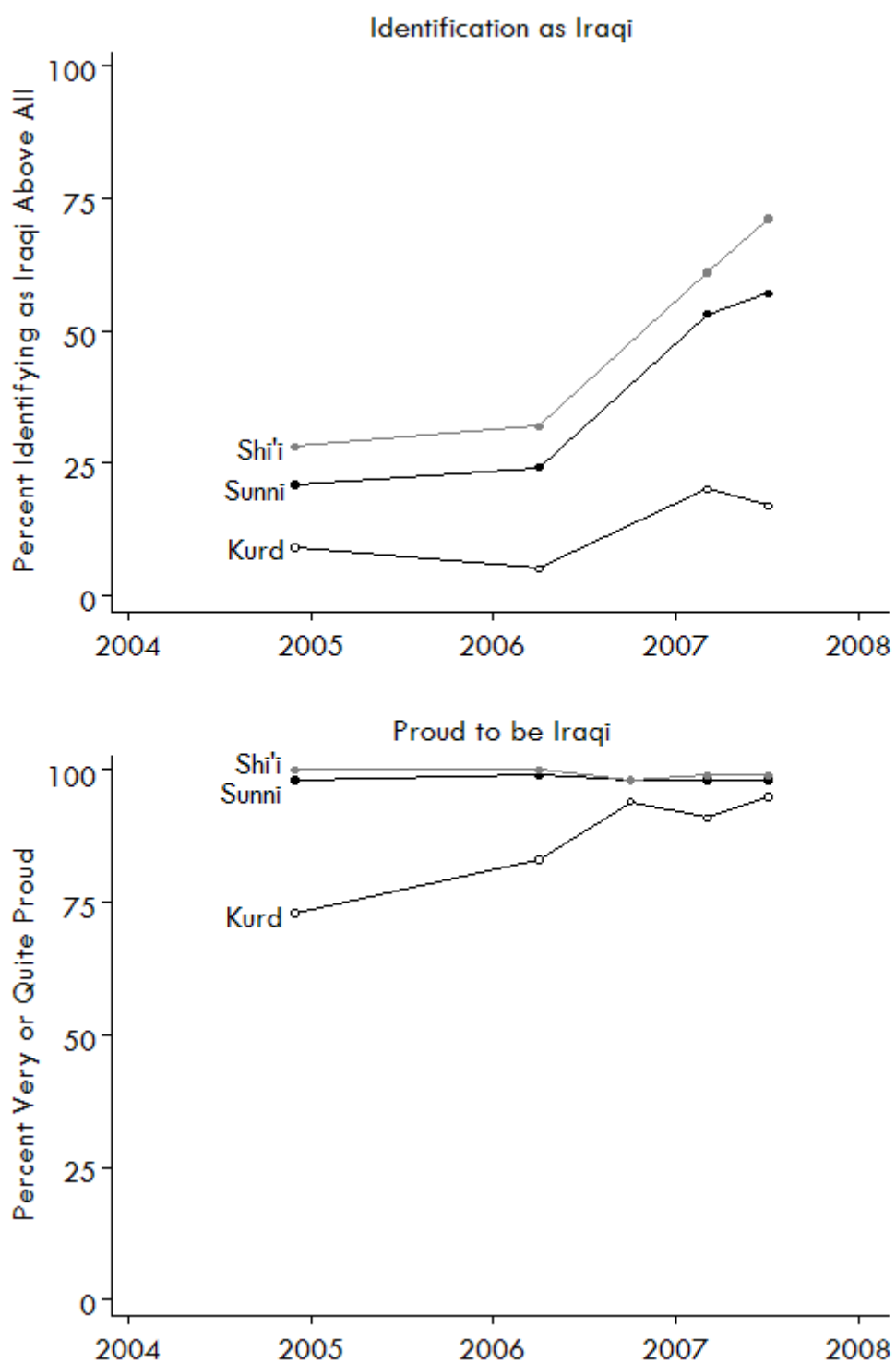
Zdroj: Kurdish Human Rights Project (2009b).

Obrázok 4: KURDSKÁ AUTONÓMNA ZÓNA V IRAKU

Zdroj: Wikipedia (2009).

Obrázok 5: IDENTIFIKÁCIA ZLOŽIEK IRAKU S IRACKOU IDENTITOU

Zdroj: Yglesias (2009).